

CAPÍTOL V. INSTINTS SOCIALS, PODER I SOCIETATS COMPLEXES.

"La identitat social persevera per negociabilitat, segons la selecció social, on perseverar significa seguir sobre convivent. (Wagensberg, 9.23)¹

"Infàmia de la identificació col·lectiva: odiar el que és aliè com incentiu per estimar el que és propi." (W.62)²

INTRODUCCIÓ

La majoria de treballs dels antropòlegs i ecòlegs que han volgut relacionar la biologia humana i la cultura han tendit fins fa poc temps a aturar-se a l'inici del període neolític atès que en un primer moment aquest era l'objecte científic de l'antropologia social, mentre que la sociologia abastava les societats des del neolític però sobretot a partir de la modernitat. Ja fa temps que aquesta rigidesa se n'anà en orris i per sort en el moment actual ambdues disciplines tracten tots els camps, potser l'antropologia posant més l'accent en la cultura i la sociologia en la societat.

Aquest capítol pretén tractar fonamentalment de la cooperació i el conflicte en les societats modernes, recollint les aportacions dels autors de les ciències humanes i socials que han estat de referència en tot el text però afegint alguns autors que ens ajuden a entendre les societats modernes.

En primer lloc recollim les darreres aportacions de la THD sobre les societats modernes a partir d'una proposta teòrica que recupera els instints socials ancorats en la biologia humana des del paleolític per explicar el fenomen dels grups d'interessos que es formen en les societats modernes per defensar-se de la desigualtat o sentir-se en un marc més comunitari en societats molt grans amb institucions fredes i coactives que ho abasten tot, mentre que l'individualisme avança en el conjunt de la societat. El tema està plantejat fa temps des del naixement de la sociologia però la novetat és la incorporació dels instints socials nascuts al paleolític que avui s'expressen en els grups secundaris de caire

¹ Wagensberg, J. (2010), *Las raíces triviales de lo fundamental*. Barcelona, Taurus, p. 241.

² Wagensberg, J. (2012) *Más árboles que ramas*. Barcelona, Taurus, p.51

solidari en les societats modernes. La biologia s'incorpora, no a partir del darwinisme social d' Spencer, més aviat ideològic, sinó a partir d'una proposta circumscrita que es pot investigar. La sociologia spenceriana és també hereva de l'evolucionisme biològic però se centra en l'evolució lineal de les societats, considerades anàlogues als organismes, que passen de formes primitives sense diferenciació interna, com la societats tribals, cap a formes de molta diferenciació, com les societats industrials. Aquest procés és guiat per un procés d'adaptació al context. Per altre cantó parteix més aviat de la idea lamarckiana de les característiques adquirides i concep la selecció natural, tant individual com de grup, com la selecció dels més ben dotats, la qual cosa condueix a la consideració que el que passa és el millor que podria passar. Les propostes d'aquest text, sense menystenir necessàriament totes les idees d' Spencer, considera que la selecció individual és darwinista en el sentit genètic, la qual cosa no vol dir que es seleccionin els més adaptats en abstracte sinó els que tenen unes qualitats que en cada context concret són més adaptatives perquè tenen més descendència. Les variants culturals que seleccionen els humans individualment a partir de les decisions que prenen no sempre són adaptatives ni per als individus ni per a tots els membres de la societat.

La conseqüència política és que les propostes de Spencer tendeixen a considerar negatives les accions que pot fer la societat a través de l'Estat o altres organitzacions socials per millorar les condicions de vida de la població, cosa que no passa amb els autors de la Teoria de l'Herència dual.

En segon lloc, resumim alguns elements teòrics i metodològics d'un sociòleg actual d'orientació weberiana, W.G Runciman, que fa un esforç per integrar biologia, cultura i societat, posant a la base la teoria de Darwin i aplicant el seu model a l'anàlisi d'esdeveniments socials en societats històriques com Roma, el Feudalisme, els conflictes religiosos a l'Europa moderna, o l'anàlisi de polítiques socials en la societat britànica contemporània. A continuació es fa una petita referència a K. Polanyi per fer referència a la destrucció dels aspectes comunals en les societats capitalistes convertides en societats de mercat.

En el tercer apartat d'aquest capítol s'exposa breument l'aportació d' A.P. Fiske³ que, a principis dels anys norantes, proposa quatre models fonamentals de relacions socials entre els humans, fonamentats biològicament, els quals adopten modalitats diferents segons l'entorn cultural en el que s'expressen. A parer meu continua sent una proposta plenament vigent i molt ben documentada com a punt de partida per a l'anàlisi de les relacions humanes en qualsevol societat o grup. Aquest autor el tornarem a trobar quan parlem d'ideologies i al final del text al parlar de les causes pròximes del comportament.

Per últim, en el quart apartat hem resumit la tesi d'un psicòleg pertanyent al corrent principal de la Psicologia Evolucionista, Steven Pinker, que en un llibre recent analitza amb tot luxe de detalls bibliogràfics i estadístics l'evolució de la violència en l'espècie humana per concloure que el procés de civilització de la humanitat ha conduït a una disminució de la violència, malgrat la imatge intuïtiva que hom pugui tenir actualment de la persistència dels conflictes individuals com els de gènere o els conflictes entre estats com les guerres. Aquest autor, expert en biologia i psicologia, no s'està d'apuntar-se a una llei del progrés que regeix la història de la humanitat, gràcies a la facultat de la intel·ligència, evolucionada naturalment, que fa possible descobrir que els beneficis de la cooperació són superiors als de l'individualisme egoista i, per tant, que els humans, gràcies a les seves facultats intel·lectuals i l'intercanvi social, poden aprendre estratègies i aplicar-les a la vida quotidiana per millorar substancialment les condicions de la convivència.

He trobat interessant incorporar Pinker perquè, des d'una perspectiva científica i laica obre una finestra per entendre les possibles solucions als conflictes entre humans, i fa una crítica raonada als plantejaments romàntics de la postmodernitat.

³ Fiske, A.P. *Relational Models Theory 2.0* ad Nich Haslam (Ed.) (2004) *Relational models Theory* London: Lawrens Erlbaum Associates, pp.3-26
Id. *Four Modes of Constituting Relationships: Consubstantial Assimilation, Space, Magnitude, Time, and Force; Concrete Procedures: Abstract Symbolism*. Nich Haslam (Ed.) (2004) *Relational models Theory* London: Lawrens Erlbaum Associates, pp 61-147

A parer meu, malgrat les diferències entre els autors i la complexitat d'incorporar aquests temes en poques pàgines, crec que pot ser útil per donar pistes i obrir noves perspectives als estudiants de les ciències socials, trencant una mica les barreres acadèmiques de la disciplina codificada.

LES APORTACIONS DE LA THD ⁴

Com ja s'ha indicat abans l'escola de la Teoria de la doble herència ja va néixer amb la preocupació de l'evolució cultural i per tant és lògic que al cap del temps s'hagi atrevit a formular unes hipòtesis, a parer meu, interessants sobre la relació entre la biologia i la cultura en les societats complexes actuals a més de reafirmar-se i complementar les seves propostes més antigues, algunes de les quals com la selecció de grup han estat recuperades pel mateix E.O. Wilson⁵ corregint les seves afirmacions primerenques.

En conjunt comença a perfilar-se una aproximació teòrica més completa i integrativa que pot ser una gran ajuda per les ciències socials, la qual es diferencia significativament del corrent principal de la Psicobiologia, liderat per Cosmides i Tooby com es pot veure en un article conjunt amb altres analistes –no de la THD— coordinats per N. W. Tornhill sobre les institucions socials⁶ Per aquests autors les institucions socials de les societats complexes es poden derivar directament dels instints evolucionats durant el paleolític sense necessitat de donar massa importància a la mediació cultural. Boyd and Richerson argumenten que tot i que els canvis de l'entorn climàtic no han estat molt importants, els canvis en les societats cap a la complexitat diferenciada han estat constants i han procedit a gran velocitat gràcies a l'evolució cultural.

Per tant, Boyd i Richerson afirmen que els instints socials no es poden derivar dels instints lligats a la família i els amics pròxims a partir de la teoria de l'aptitud

⁴ Richerson, P.J. & Boyd, R. (Draf. 1998) Complex Societies: The Evolutionary Origins of a Crude Superorganisms. Submitted at *Human Nature*
id. (Draft, 2000) The evolution of Subjective Commitment to groups ; A Tribal Instint Hypotesis. Submitted to RM Nesse Ed.

Richerson and Boyd (2005) Not by genes alone. Chicago: The University Chicago press. Cap.6, p.191 i ss. (Els dos articles anteriors estan ben resumits en aquest llibre).

⁵ Wilson E.O. (2012) *La conquesta social de la terra*. Barcelona R.H. Mondatori,

⁶ (Tornhill i altres, 1997). *Evolutionary Theory and Human Social Institutions: Psychological Foundations in P. Weingart, P, J. Richerson, S. De Mitchel, S. Maassen (Ed) Human by Nature. Between Biology and Social Sciences. P. 201-253.*

biològica inclusiva proposada per Hamilton (1964) ni tampoc de la simple reciprocitat proposada per Tivers (2006)⁷

En el paleolític superior les tribus formades per bandes, ajuntaven una quantitat d'individus no familiars que difícilment podien establir les societats incipients només a partir d'aquests mecanismes. La única solució teòrica possible que a més ha estat comprovada amb experiments i estudis etnogràfics és el que anomenen la selecció cultural de grup. D'alguna manera se situen més enllà dels plantejaments de Wilson i mantenen la seva posició ja explicitada per Gintis que només amb l'ajuda de la cultura, és a dir en un món on la diferència entre els individus no es redueix a la variabilitat genètica sinó a la variabilitat cultural, la selecció cultural de grup pot actuar a partir de que els grups amb més presència d'agents altruistes, que comparteixen normes socials informals, tinguin o no un fonament genètic siguin més eficients, en la lluita per la vida. A partir d'aquest mecanisme les variants genètiques, culturals o les dues coses, s'aniran expandint. D'alguna manera o altra al final l'evolució cultural farà més probable l'aprofitament de les variants genètiques més coherents amb les variants culturals, tal com pressuposa la teoria de la coevolució dels gens i les variants culturals.

A partir d'aquí expliciten clarament que els humans posseeixen dos tipus d'instints socials ben diferenciats, seleccionats en contextos diferents. D'una banda comparteixen amb els mamífers i sobretot amb els primats l'*altruisme familiar* el qual estan a la base de la cura dels descendents, de l'intercanvi amb les persones pròximes, i per tant del nepotisme. D'altra banda han desenvolupat gràcies a la coevolució dels gens i la cultura la consciència de grup més enllà de la família, el compromís amb el grup, i el càstig moral, és a dir la *reciprocitat* i el que Gintis anomena la *reciprocitat forta*. Es tracta de conductes de vinculació als grups relativament grans, que beneficien al grup i per tant a tots els seus membres tot i que suposen costos pels altruistes, sovint suportables però a vegades absoluts, com ara la mort en defensa del grup.

Les variacions genètiques es poden produir a partir de l'estabilització prèvia de les variacions culturals en institucions com "compartir el menjar" –anivellament reproductiu- fer regals o practicar rituals. Aquests instints funcionen en tribus igualitàries on els líders són informals.

En segon lloc, Boyd i Richerson consideren que els instints socials heretats del paleolític no tenen perquè ser funcionals en les societats complexes, i per això han

⁷ Robert Trives (2006) *Reciprocal altruism: 30 years later* in P.M. Kappeler and C.P. Van Schaic (eds) *Cooperation in Primates and Humans: Mechanism and Evolution*, Berlin: Springer-Verlag

sorgit 'institucions capaces de coordinar poblacions molt nombroses i esteses en el territori. a partir de la coacció. com els estats imperials. Sobre aquesta base proposen una hipòtesi de treball que anomenen "Work around" que es pot expressar així:

En les societats complexes, a partir del neolític, a més de desenvolupar-se institucions coactives, necessàries per coordinar poblacions molt extenses y desiguals en el control dels recursos, s'han anat desenvolupant institucions intermèdies diferenciades on els instints socials de l'estadi anterior han anat trobant sortides adaptatives, a vegades amb conflictes oberts entre subgrups o classes de les mateixes societats.

.En tant que aquestes institucions secundàries funcionen i permeten expressar els instints socials és fa més tolerable pels individus suportar les constriccions coercitives generades per l'organització de la complexitat mitjançant l'exercici del poder entre esser humans desiguals en recursos, És a dir que els grups intermedis en aquestes societats continuen funcionant a partir de la *reciprocitat forta* mentre que la coacció s'imposa a nivell del estats de les societats agrícoles que sovint es converteixen en imperis.

Fent referència a les contraposicions ideològiques de les científics socials al llarg del temps, uns accentuant el caràcter cooperador voluntarista i els altres el coactiu i conflictiu de l'organització social complexa, els autors de la THD afirmen que per ells ambdós aspectes estan en el mateix cor de les societats a partir del neolític. Una organització eficient de societats tan extenses requereix d'organització jeràrquica, com ja va demostrar Simon⁸ però perquè funcioni, segons Boyd i Richerson cal també que hi hagi grups institucionals on es puguin expressar els instints socials els quals faciliten la solució dels conflictes constants vinculats a les desigualtats. Aquesta resolució no és lliure de violència i sovint hi ha vencedors i vençuts entre els diferents grups d'interès o classes socials, com en altres temps s'havien produït entre tribus rivals.

A partir d'aquesta hipòtesi deriven conseqüències polítiques interessants de cara l'organització democràtica de les societats contemporànies.

⁸ Simon, H.A. (2006) *Las ciencias de lo artificial*. Granada: Ed. Comares.

En tant que sigui possible, les institucions recolzades en els instints animals de caràcter familiar o de grups socials petits, com l'altruisme i la reciprocitat forta cal que siguin utilitzats com els totxos constructors en l'evolució de les societats complexes.

Aquests totxos poden ser incòmodes per alguns dels actors d'aquestes societats però. les societats complexes que facin el més creatiu ús dels nostres instints, que són com el material brut que cal elaborar, funcionaran millor.

El Sant Grial de la innovació en les societats complexes és el canvi que fa créixer tant la felicitat individual com la funció social⁹, fet i fet els esforços per el control del poder desigual per part de la població a través de les institucions democràtiques ha anat en aquesta direcció.

A continuació es resumeixen els trets fonamentals i el mecanismes de canvi que han conduït a les societats complexes segons la THD.

Jerarquia i estratificació

La innovació cultural més important per donar suport a les societats complexes és el comandament i el control de les institucions que organitzen la cooperació a gran escala.

Les organitzacions estatals fan possible economies més productives, més segures i més resistents a les possibles agressions externes, les quals, al seu torn fan que es desenvolupin sistemes d'estratificació que tenen com a conseqüència que tant els recursos econòmics com els simbòlics lligats el prestigi social, variïn molt segons els rols socials ocupats pels individus en la societat.

Segons els autors l'experiència humana del paleolític no ha preparat als humans per aquesta situació i per tant cal que emergeixin institucions a mida per enfrontar els conflictes que s'aniran generant.

Dominància coercitiva

La història mostra que els Estats han estat el resultat de la conquesta d'unes tribus per unes altres veïnes, sovint ja organitzades amb rols d'autoritat formals –grans homes--, les quals s'han imposat com a elit governant sobre els perdedors.

Aquest procés bèl·lic ha produït la substitució de la solidaritat moral i els càstigs punitius vinculades als grups familiars amplis per una policia institucionalitzada,

⁹ Boyd i Richerson (2000), p.20).

Les diferències socials entre membres de la societat han generat la formació de *classes socials* subalternes que han expressat la seva solidaritat per defensar-se de la solidaritat de l'elit dominant.

Com l'experiència històrica demostra, la simple coacció no resol els conflictes i pot tenir conseqüències molt negatives per tothom per això van anar sorgint institucions de mediació, fonamentades en els instints socials, per canalitzar la lluita d'interessos

Jerarquies segmentàries

En les societats de caçadors/recol·lectors ja es va produir una certa segmentació social ja que les funcions col·lectives les resolva la tribu, formada per bandes, però amb una autoritat personal vinculada al prestigi, per tant sense organitzacions polítiques formals.

Sovint els "xamans" donaven consells, explicacions mitològiques sobre el món, intentaven curar les malalties, resolien els conflictes etc.

Aquestes estructures informals es van anar complicant fins arribar a la necessitat d'establir cossos especials per resoldre les funcions socials, per exemple cossos de policies per imposar l'ordre o cossos de buròcrates per recollir impostos. Les disfuncions entre segments socials amb diferent poder aviat es feren evidents i els conflictes lligats a les desigualtats estaven latents o sorgien a la superfície.

Explotació de sistemes de símbols

A mesura que augmentava la divisió del treball i augmentava el nombre de persones que pertanyien a la classe dominant van emergir elements simbòlics lligats a la magnificació de les diferències socials

Exemples d'aquest processos són les diferències en la grandària i el luxe en les tombes dels morts, les diferents maneres de vestir segons la posició social, o l'accentuació de les diferències en el llenguatge parlat i en les banderes dels grups ètnics, hereves de les marques del totemisme.

Boyd and Richerson consideren, com ja s'ha indicat altres vegades, que l'evolució cultural tant pot ser adaptativa en el sentit biològic, com neutral o mal adaptativa, atès que la *selecció cultural*¹⁰ es produeix una certa independència de la selecció genètica per part de la selecció de les variants culturals. Per explicar des de la ciència aquesta contradicció només es pot resoldre analitzant els mecanismes

¹⁰ La *selecció cultural* es correspon amb els processos de decisió individual,--variació guiada, biaixos de contingut etc. i no es pot confondre amb la *selecció natural de les variants culturals* que és un procés conseqüencialista.

concrets que evolucionen i les seves conseqüències, per entendre la causalitat en el procés. Un exemple històric interessant és el naixement i l'expansió del cristianisme, quan una petita comunitat pacifista i altruista que va anar creixent i va arribar a tenir conseqüències en la caiguda de l'imperi romà.

Institucions legítimes

Les societats complexes han generat un conjunt d'institucions intermèdies que resolen problemes socials vinculats a les desigualtats i que sovint assoleixen una percepció per part dels ciutadans de legitimitat del sistema a partir de la confiança.

Els grups que se senten maltractats organitzen subgrups en defensa dels seus interessos, que poden arribar a difondre les seves propostes quan s'ajusten a les circumstàncies de la realitat, convertir-se en majoritàries i fent trontollar l'estabilitat del sistema establert.

Els autors conclouen el seu article afirmant que el procés d'evolució cultural juga un rol dominant en l'evolució de les institucions humanes. La grandària de les societats fa emergir l'organització institucional dels estats, els quals resolen eficaçment problemes de coordinació, però al estar vinculats a la desigualtat i a la coerció, es veuen amenaçats pels instints tribals dels humans que promouen lleialtats més petites i avantatges individuals i col·lectives per als grups subordinats. Així doncs l'equilibri sempre és inestable i els conflictes apareixen freqüentment.¹¹

L'evolució i la desigualtat

Els individus que acumulen més recursos, tan biològics com culturals, poden sobreviure i reproduir-se més eficaçment.

És un procés que els organismes en general i els humans en particular desenvolupen tan dintre de l'espècie com amb altres espècies per assolir l'adaptació a l'entorn és a dir millorar la seva capacitat de supervivència i de reproducció. En el cas dels humans tant les variants genètiques com les culturals són importants en aquesta contesa. Per exemple, entre els animals no humans de la mateixa espècie uns tenen més força que els altres, perquè tenen més pes o més habilitats i això els fa més capaços de difondre millor els seus gens –com ara els

¹¹ Boyd i Richerson en aquest article mostren un seguit de recerques on es veu que l'exèrcit alemany durant la segona guerra mundial va ser més eficient que l'exèrcit aliat –al marge dels recursos disponibles—gràcies a tenir molta cura dels grups intermedis i petits i de la seva satisfacció i identificació amb determinats valors.

simis alfa que controlen la reproducció--. Entre els humans, les possibilitats de controlar els productes culturals, com els edificis, les eines, els regadius, la quantitat de terra disponible per part d'uns més que els altres per qualitats personals o per coerció fa que els primers puguin sobreviure més i millor i també reproduir-se més, encara que no sempre ho facin.

A través d'aquestes aportacions relativament recents de Boyd i Richerson podem veure com finalment han tingut en compte la importància de la *imposició* en la vida social que ja havia estat introduïda per W. Durham anteriorment com ja s'ha indicat en el capítol III. Hi ha dues diferències importants que cal ressaltar per eliminar confusions. En primer lloc Durham no limita la imposició al neolític on evidentment s'institucionalitza a través de l'estat i les lleis, sinó que també explicita que en el paleolític es poden donar accions imposades dintre del propi grup sobretot a partir de la manipulació simbòlica per part dels líders informals. En segon lloc, Durham considera que les conductes mal adaptatives són causades molt freqüentment per la imposició dels grups dominants sobre els dominats, aspecte que no ha estat tan explicitat per Boyd y Richerson. Els dominants gràcies a disposar de més recursos poden generar comportaments amb resultats adaptatius per ells i mal adaptatius pels altres membres de la societat o del grup,

LA IMPOSICIÓ DELS ROLS SEGONS RUNCIMAN ¹²

En aquest apartat recollim algunes aportacions del sociòleg W.G. Runciman, que ha seguit la tradició darwinista y l'ha complementada sobretot amb aportacions de M. Weber. Ha fet un esforç de sociologia històrica, analitzant des del paradigma darwinia l'evolució de diverses societats dels darrers dos mil anys.

En aquest text ens limitem a tres aspectes de les seves aportacions que tenen relació amb els aspectes tractats: a) Quins tipus de comportaments cal tenir en compte en l'anàlisi; b) Com es desenvolupen els humans que viuen en grups i com es produeix la lluita per l'existència. c) Quina explicació causal considera més adequada per la sociologia.

¹² Runciman W.G. *A treatise on social theory*,.Cambridge, Cambridge University Press. Vol I 1983, Vol. II 1993, Vol. III 1997.
Runciman, WG (1999) *The theory of cultural and social selection*.Cambridge University Press.

Tipus de comportaments humans

Els comportaments humans en societat estan condicionades per l'evolució genètica, la cultural i la social. Aquests tres nivells es relacionen mútuament a partir de les societats neolítiques. Les conductes poden ser, per tant, evocades, adquirides o imposades.

L'autor defineix els tres tipus de comportaments cada un dels quals respon a un tipus de procés selectiu diferent que anomena *selecció natural*, *selecció cultural* y *selecció social*. Aquesta distinció important analíticament no vol dir que no hi hagi interacció entre les tres. Els comportaments apresos o imitats poden tenir a la base una predisposició instintiva que té uns aspectes comuns a tots els humans i alguns de diferents relacionats amb una societat o cultura concreta.

Els comportaments socials poden ser

Evocats: Resposta instintiva donada per l'agent en relació als estímuls de l'entorn d'acord amb un algoritme mental que és comú a tots els humans físicament normals¹³

La selecció natural durant molts segles ha donat com a resultat que tots els humans tinguin unes predisposicions o capacitats innates compartides, entre les quals hi ha la sociabilitat, que s'han fet presents abans que sorgís el llenguatge i com a conseqüència la cultura humana pròpiament dita. La sociabilitat va acompanyada de l'egoisme i l'agressivitat i amb la capacitat d'intimidar i d'enganyar, de sentir odi, vergonya o gratitud. Aquestes predisposicions han estat seleccionades perquè afavoreixen l'adaptació biològica a partir de l'èxit reproductiu.

La selecció natural actua directament sobre les característiques i els comportaments del fenotips i indirectament sobre els gens, que els codifiquen.

Per exemple, hi ha evidència que els homes adults joves presenten en totes les societats una propensió estadística a practicar la violència física.

Adquirits: Comportaments adoptats per l'individu a través de la imitació o l'aprenentatge perquè proporciona a l'agent una recompensa psicològica.

¹³ Es correspon amb els valors primaris de Durham i amb els biaixos de contingut de Boyd i Richerson

Com ara les regles de joc en un esport o les creences sobre la realitat. La recompensa psicològica correspon generalment al plaer o a l'evitació del dolor.

La selecció cultural actua directament sobre els comportaments apresos culturalment i indirectament sobre les variants culturals codificades en el cervell¹⁴, entre les quals els continguts dels rols.

Com a exemple utilitza la recerca de Cohen i Nisbet¹⁵ sobre la cultura de l'honor en les societats americanes tradicionals on expliquen que els homes joves no toleren els insults ni les amenaces i sempre es revengen. Les dones també socialitzen en aquest tipus de pautes als nens. En aquell context social, la cultura de l'honor recompensa psicològicament als que la practiquen i es percep com a útil, per tant afavoreix la seva transmissió. Els joves pensen que si fallen en les accions de venjança, perdran prestigi entre familiars i entre els grups de companys o companyes.

Imposats: Comportaments que es posen en pràctica en tant que imposats, no necessàriament per la força física, d'acord amb unes regles institucionals que no són creades pels agents. La selecció social actua de manera conseqüencialista sobre els rols ja que els que no són útils socialment tendeixen a disminuir.

Aquests comportaments, que denomina *pràctiques*, corresponen a la interrelació entre persones que executen rols i les defineix com: “Unitats definides funcionalment d'accions recíproques informades per intencions i creences reconegudes mútuament de persones designades en relació a la seva capacitat d'influir en els comportaments d'un altre a partir dels seus rols”.

Els rols donen als seus portadors la capacitat d'influir en altres portadors de rols amb els quals estan relacionats per relacions de dominació i de cooperació. Per exemple en una societat feudal els servents estan vinculats al senyor a través d'un intercanvi que aporta beneficis a les dues parts –cooperació-- per als servents les possibilitats d'explotar una part dels recursos extrets de la terra del domini senyorial i la seguretat de la protecció assolida; per al senyor les possibilitats de viure a partir del treball dels servents. Òbviament aquest contracte pot ser més o menys just atès que ambdós actors no tenen el mateix poder de decisió –dominació--.

¹⁴ Runciman utilitza el concepte mems entesos com unitats de replicació estricta en el sentit de Dawkins. Però la seva concepció és compatible amb la versió més flexible de la DIT que normalment utilitza el concepte variants culturals més ampli.

¹⁵ Citats per W.G. Runciman

Aquesta proposta teòrica lliga explícitament les unitats de selecció amb el concepte de poder i per tant d'imposició: Suposem que els canvis econòmics en l'entorn, demografia, mercats econòmics etc., fan que hi hagi una necessitat de professionals de la química en una societat concreta. Els que hi vulguin participar han de passar obligatòriament uns exàmens i complir unes normatives fixades en reglaments, i acceptar unes condicions laborals determinades, que els hi venen donades prèviament. Això vol dir que la *selecció social* actua directament sobre els comportaments en aquest cas les *pràctiques d'interacció* entre diferents persones, les quals disposen de més o menys poder per imposar els rols. Aquest procés de selecció social actua indirectament sobre les variants culturals que codifiquen els continguts dels rols en la memòria dels individus; per exemple, l'ofici de paleta s'ha de saber fer, i és pot fer perquè un vol o perquè no hi ha més remei i cal executar-lo en unes determinades condicions que no depenen de l'actor –selecció social--.

Un canvi conceptual important en relació a altres autors que s'han exposat fins ara és la distinció explícita entre les *cultures i les societats* en Runciman (2001)¹⁶. Per Runciman les agrupacions socials del paleolític només són cultures, perquè no tenen un poder institucional establert, atès que els líders són informals i es fonamenten en el prestigi i, al seu torn no existeix una estructura de classes diferenciada institucionalment amb rols que tenen associats diferents nivells de privilegis socials.

A partir del neolític, amb el gran creixement dels recursos i les diferències en la seva apropiació apareix un poder coercitiu de caràcter polític i emergeix per tant el que anomena societats pròpiament dites.

En l'evolució cultural, que correspon al paleolític la transmissió de la informació que afecta al fenotip es transmet de la ment d'un organisme a la ment d'un altre a través de la imitació i l'aprenentatge dels comportaments i l'assimilació de les idees a través de la comunicació, els quals es codifiquen en el cervell com *variants culturals*. Tot i les diferències entre la selecció natural i la cultural, les pressions selectives actuen a partir de l'adaptació dels fenotips biològics o dels comportaments socials, en els dos casos sobre aquests paquets d'informació heretada que anomena *gens* en un cas i *mems* en l'altre, augmentant o disminuint les probabilitats de reproduir-se i de difondre's. Les recombinacions dels mems sorgeixen de les interpretacions conscients o inconscients de la persona receptora.

¹⁶ W.G. Runciman (2001) From Nature to Culture, from Culture to society. *Proceedings of the British Academy*, 110 235-254 *The British Academy*

Les innovacions culturals que sovint és materialitzen en productes culturals i agafen una certa autonomia dels agents que les han realitzades fins al punt que els altres poden imitar i aprendre a partir dels models tramesos físicament, les eines primer lloc i més tard a través de l'escriptura i el dibuix.

En l'evolució social, que correspon al neolític no solament els objectes materials expressen les variants culturals, sinó que les relacions socials estan institucionalitzades és a dir que deixen de dependre de les qualitats personals dels actors, com en l'etapa paleolítica, per quedar regulades per normes institucionals que funcionen a través d'incentius i càstigs. Una persona en aquest context pot ocupar i executar un rol, amb el qual no hi està d'acord o ni tan sols es creu el valor de les normes que el regeixen, però l'ha de posar en pràctica pels premis i càstigs que comporta.

Els rols tenen un contingut que és cultural és a dir que cal conèixer per imitació o aprenentatge però no depenen només d'un agent com podia passar en la selecció cultural, ja que els rols són *unitats d'acció recíproca –pràctiques--*. entre varis agents que tenen associat un nivell determinat de poder és a dir de capacitat d'influir en la conducta dels altres. Generalment quan les persones ocupen rols han d'acceptar les normes dictades per altres i com a màxim les poden *negociar* segons la posició relativa de poder que disposin. Els rols en certa manera també tenen una existència deslligada de les persones que en un moment determinat els ocupen, En un hospital, per exemple, hi pot haver una plaça vacant de metge, la qual pot ser ocupada per diverses persones que disposin de certs atributs.

L'autor explica que el poder és present en totes les etapes de l'evolució, en l'evolució natural dels primats, per exemple, la mida, el pes i la força física són elements determinants de la dominació dels mascles alfa sobre les femelles del grup i sobre els altres mascles. En l'evolució cultural els líders, que generalment són acceptats per les seves qualitats personals, també influeixen en la conducta dels altres membres de la banda de caçadors recol·lectors per la seva autoritat personal potser manipuladora, En l'evolució social es desenvolupa un tipus de poder que no es pot identificar en cap dels dos anteriors i que també està relacionat amb els processos de selecció, el poder institucional regit per normes explícites vinculades a una de les tres dimensions del poder social: el poder econòmic, el poder coercitiu, i el poder simbòlic. El primer basat en la capacitat d'acumular riquesa i mitjans de producció, el segon amb la capacitat de disposar de recursos jurídics i mitjans per fer-los complir, i el tercer vincular a les capacitats de manipular les consciències, iniciat ja en el paleolític, però reforçat en les etapes socials posteriors per les religions institucionalitzades i altres mitjans de comunicació.

A partir d'aquesta conceptualització encunya el concepte de *selecció social* que fa referència a la pervivència o l'eliminació de pautes d'interacció entre individus amb altres de membres del grup o entre diferents grups socials.

La selecció social actua directament sobre les pràctiques que defineixen els rols i indirectament sobre els variants culturals que codifiquen el contingut d'aquests rols.

Runciman en el llibre publicat el 1999, (p.60-63) reconeix la similitud entre el que anomena *selecció social* y la *selecció cultural de grup* que mantenen els membres de la THD, Per exemple, Un procés de lluita entre dos països que condueix a l'extinció d'una d'ells i a la permanència d'una altre és pot qualificar com un procés de selecció natural genètica, cultural i social en el sentit que s'extingeix un tipus de població amb característiques genètiques pròpies, i amb ella les variants culturals i l'organització social que han desenvolupat, mentre que la comunitat guanyadora manté tant el propi pool genètic, com el cultural, i l'institucional.. En les societats més complexes a partir del neolític es produeixen diferenciació de grups que competeixen entre ells pels recursos econòmics, polítics, o culturals, com ara empreses de diferents mides, classes socials dominants y subordinades, on es produeix un procés de selecció social que no sempre condueix a l'extinció y que pot trobar diferents equilibris però acostuma a donar avantatges en termes de supervivència i reproducció els que gaudeixen de més poder.

La selecció social pressuposa les altres dues però afegeix elements. La realització dels rols que estan lligats a regles institucionalitzades depèn de si l'agent reconeix el significat i la força d'aquestes normes per tal d'adaptar-se o intentar transgredir-les o modificar-les. No es tracta, doncs d'una cooperació o conflicte instintiu, ni de l'adhesió o el rebuig d'idees, gustos o modes sinó d'agents amb més o menys poder per afectar la conducta dels altres segons la seva posició institucional, no merament pels seus atributs personals, i, que segueixen unes regles que en general no són creades per ells.

En un context de ramaderia de les ciutats del sud dels EEUU, per exemple, els propietaris i els caps de família són vulnerables als assaltants en proporció inversa a la seva capacitat de defensar-se. A mesura que les forces estatals de l'ordre es van imposant, les cultures de l'honor perden funcionalitat ja que apareixen noves institucions (jutges, policies etc) especialitzades en aquestes problemes. La seva persistència pot ser més o menys llarga segons com actuïn el conjunt de les forces selectives als tres nivells.

Tesis teòrica fonamental

Qualsevol estudiós de la societat s'adona que les més elaborades formes de cultura i les més complexes pautes d'estructura són el producte d'una continuada, intensa i sovint violent competició pel poder entre exèrcits, classes o credos rivals. Aquesta seqüència, és, igual que a nivell natural, atzarosa en els seus orígens i indeterminada en els seus resultats, la qual cosa no pot menys que disgustar a aquells que creuen que la humanitat té un objectiu mil·lenarista que justifica tots els sofriments. Els crims i les follies de la humanitat, siguin quins siguin segons els propis valors, arrenquen del mateix procés social que les més esplèndides manifestacions de benevolència, saviesa i coratge. Ens agradi o no és el que hi ha.

.La vida social comporta, segons Runciman, una lluita per mantenir i/o augmentar el poder. Això no implica que els individus només és moguin pel seu interès. No sempre la gent es mou per canviar cap a rols amb més poder o per augmentar el poder del propi rol, ni vol dir que uns siguin necessàriament més feliços que els altres. Però com que sempre hi ha un conflicte d'interessos potencial, el poder està al centre de la societat. Per descriure, interpretar, explicar, i avaluar la societat és necessari veure com els motius i les accions dels que cerquen els seus interessos influeixen als altres, la forma i el contingut d'aquestes relacions de *cooperació i de dominació* entre ells i en relació a l'altre gent El que cal explicar és el resultat de la competició institucionalitzada pel poder. Pels sociòlegs és una rutina considerar que la competició entre grups d'empresaris, militars o partits polítics, o *sistacs*¹⁷ no comporti moltes vegades l'eliminació dels perdedors. Aquests fenòmens poden ser en el context paleolític el resultat només de l'agregació dels individus més hàbils per una activitat concreta que els de l'altre grup, però quan ens referim a la selecció social, que comporta pautes complementàries entre rols, el grup seleccionat pot ser degut a la seva organització és a dir a una propietat emergent que no es pot predicar dels individus sinó dels grups. Per tant en l'estudi de les societats es pot veure com el grup, encara que sigui una diada, és l'objecte directe de la selecció en tant que els comportaments interactius entre els seus membres –pràctiques—el fan més eficaç, però, el que és difon són les variants culturals capaces de generar aquestes pràctiques associades als recursos corresponents. Els poder associat als rols es pot assolir, a més a més que per la millora de l'organització (política) per apropiació més o menys violenta dels recursos materials dels perdedors o per

¹⁷ Sistac és un neologisme per introduir la síntesi pràctica, a vegades difícil d'establir, entre les classes econòmiques, les polítiques i les simbòliques, seguint la tradició de Weber.

l'intercanvi de la força de treball en el mercat capitalista (econòmica), o assolint una posició cultural que doni prestigi i influència (simbòlica) .

Tota societat, segons l'autor, està formada per un mode de producció, (mode de distribuir i manejar els recursos econòmics) un mode de persuasió (mode de distribuir i exercir el prestigi) i un mode de coerció. (mode de distribuir i exercir el poder coactiu). La distribució fa referència tan a l'estructura (poder) com a l'execució pràctica dels continguts que defineixen els rols (cultura). El procés d'evolució en totes les societats d'un mode de distribució del poder a un altre depèn de les pràctiques que han estat seleccionades, donat un context social i institucional i per la funció que fan, és a dir finalment per les seves conseqüències.

El canvi en les relacions de poder d'una societat està vinculat a dos processos diferents de mobilitat: *la mobilitat individual*: que suposa el moviment de persones entre els rols de diferent poder i *la mobilitat col·lectiva* que fa referència a la mobilitat de conjunts de persones agrupades que aconsegueixen modificar el poder associat als seus rols és a dir canviar les regles del joc de la societat. Com ja s'ha comentat abans l'explicació d'un canvi en el sistema de distribució del poder a un altre no està lligada principalment a les intencions deliberades, sinó a les circumstàncies per les quals les intencions arriben a ser implementades exitosament i a mantenir-se degut a un nou equilibri de poders.

Aspectes metodològics

.Runciman proposa posar al centre de la sociologia el model d'explicació darwinista de caràcter conseqüencialista, que normalment s'anomena funcionalista i ho justifica amb dos arguments que segons ell són fonamentals per poder entendre l'evolució de les societats:

- El primer, fa referència a la necessària distinció entre el nivell subjectiu de les experiències humanes i el nivell estrictament objectiu dels seus comportaments. Només els comportaments tenen conseqüències socials. Això no vol dir que no sigui interessant interpretar la subjectivitat dels actors com una de les especialitats de la sociologia, però, segons ell, no és la més útil per comprendre l'evolució social.
- El segon fa referència a la distinció entre els comportaments intencionals que es decideixen tenint en compte els costos i els beneficis, i les conseqüències objectives d'aquestes accions que poden ser ben diferents de les volgudes pels actors, atès que els resultats finals també depenen d'altres agents socials y de les condicions de l'entorn físic, tecnològic, econòmic i social. En

aquest sentit Runciman prioritza l'explicació funcional, en el sentit de buscar els condicionants del context, en el sentit més ampli, i les interaccions de múltiples actors individuals i socials. En aquest sentit les conseqüències poden no ser immediates però són les que perduren en el temps.

L'explicació funcional, per les conseqüències objectives del comportament, que no sempre són intencionals, és fonamental per entendre l'evolució de les societats.

Les explicacions funcionals sempre són a posteriori ja que han d'identificar els lligams entre les pressions selectives de l'entorn i les possibilitats ofertes per ser seleccionades unes determinades *pràctiques*. Les explicacions que posen l'accent en l'agent intencional no prenen prou en consideració que poden tenir més a veure amb la percepció dels fets que amb la realitat del què passa. Els agents és veuen a sí mateixos com determinants i a vegades només són els introductors d'elements que persisteixen perquè les condicions són les adequades. En definitiva el què és important per la història no són tant les intencions i comportaments a curt termini, sinó més aviat aquells aspectes que persisteixen a mig o llarg termini.

El paradigma evolutiu/selectiu no és necessàriament incompatible amb el de l'elecció racional. Els humans han estat programats pel càlcul racional però no només per funcionar d'aquesta manera. No és contradictori afirmar que la replicació de les pràctiques socials depèn de les avantatges competitives que donen als seus portadors en un determinat context (conseqüencialista), amb afirmar que una conducta determinada respon a un càlcul de costos i beneficis per part d'un agent que actua en un context determinat i per tant tria entre les variants culturals presents la que més li convé, com tampoc és contradictori en que molts comportaments es decideixin de manera intuïtiva sense necessitat d'establir un càlcul racional.

De tot això se'n dedueix que és molt difícil predir l'evolució de la societat a mig i a llarg termini, mentre que a curt termini, tot i ser aventurat, sigui més possible.

El model darwinista és una metàfora molt útil per entendre millor les transformacions històriques de la societat, desvinculant-les totalment de la ideologia del progrés ja sigui de dretes (Spencer) o d'esquerres (Marx.), i del subjectivisme de les teories de l'acció racional. D'altre banda la incorporació explícita de la lluita pel poder social entre els diferents actors, individuals o de grup en l'espai social i en el temps, permet arraconar les concepcions conservadores derivades del funcionalisme clàssic.

LA GRAN TRANSFORMACIÓ SEGONS KARL POLANYI¹⁸

Per completar alguns aspectes importants, després d'analitzar la versió conflictivista de Runciman, sembla necessari resumir breument les tesis principals de Polanyi en el seu llibre de referència, atès que sense menystenir els conflictes socials també accentua els lligams familiars i comunitaris de les societats tradicionals prèvies al capitalisme, els quals han estat molt debilitats per la seva influència. Hom pot considerar aquest treball com un graó que ens porta a comprendre millor el significat de la teoria de Fiske, sobre la societats humanes que es tractarà a continuació i que és considerada en aquest text molt bàsica per comprendre les societats humanes, per la seva connexió entre la biologia i la cultura.

L'obra de Polanyi es pot considerar com un tractat de sociologia i d'economia històrica, el qual, a més de documentar el text amb moltes dades factuais presenta una teoria original sobre el desenvolupament del capitalisme, molt adequada per entendre el món actual.

La tesis principal d'aquest autor es podria resumir així:

Les lleis del mercat no poden funcionar fora d'una "economia de mercat" la qual necessita del poder polític per imposar un sistema institucional de mercat auto regulador, que els seu funcionament autònom exigeix la transformació de la societat i la naturalesa en mercaderies.

:

Polanyi estableix des de l'inici una distinció que és per ell fonamental, afirmant que una cosa és un *mercat*, com un espai on s'intercanvien productes, creats per ser intercanviats amb altres persones segons un criteri de proporcionalitat, i l'altre un *sistema de mercat* que el que pretén és reduir totes les institucions socials al mercat autoregulat, competitiu i individualista, incloent entre les mercaderies realitats que no es poden considerar així, com la *força de treball, la terra, i la moneda*.

En les seves anàlisis històriques, molt abundants i interessants, diferencia totalment l'existència de mercats en les societats precapitalistes, del sistema de mercat capitalista.

Les societats precapitalistes mantenien altres institucions socials de tipus comunitari com la família extensa, de cooperació igualitària, i d'autoritat legítima a partir d'unes regles del joc acceptades amb més o menys bon grat per la població, però l'aparició del capitalisme i de l'estat modern, amb democràcia limitada en els seus

¹⁸ Polanyi, K. (1989, 1947) La gran transformació. Crítica del liberalismo económico. Madrid: Ediciones de La Piqueta. Ed Koipu en PDF en la red.
No es pretén resumir l'obra de Polanyi sinó ressaltar algunes tesis importants relacionades amb aquest text.

iniciis, reberen la pressió de les noves classes industrials i comercials per convertir el treball en una mercaderia com qualsevol altre, ja que en sortien beneficiats mantenint la retribució del treball d'una manera flexible segons l'oferta i la demanda de ma d'obra. La terra, al seu torn és va convertir en propietat privada, també sotmesa al mercat, i es van destruir tots les regulacions medievals que d'alguna manera donaven més autonomia i protecció a les feines del camp. La moneda, inicialment un instrument per facilitar l'intercanvi proporcional entre iguals, al internacionalitzar-se el comerç va generar desigualtats entre els estats, segons el seu nivell de desenvolupament amb les consegüents guerres entre ells i va propiciar l'especulació amb els diners i l'acumulació desigual de capitals.

Polanyi considera que el liberalisme econòmic mai ha existit a la pràctica ja que sempre hi va jugar un gran paper el poder polític i les lleis, tant per afavorir-lo com per compensar les conseqüències negatives que genera. Polanyi destaca que la destrucció de tots els altres vincles socials va suposar molts perjudicis per la majoria de membres de la societat, els quals, des del primer moment, van reaccionar defensant els seus drets i interessos, directament o bé recorrent al poder polític per reclamar mesures compensatòries.

Durant el segle XX, la primera guerra mundial va ser el resultat, d'alguna manera, de la competència pels mercats entre un grup d'estats contra uns altres. Després de la primera guerra mundial i la crisi econòmica dels anys 30, les classes treballadores s'apuntaren, en un cas al nazisme i en l'altre al comunisme, ambdues reaccions comunitàries en front de l'individualisme capitalista. Acabada la segona guerra, la socialdemocràcia per la via democràtica va defensar l'estat del benestar i la intervenció de l'Estat en l'economia per millorar la situació de les classes populars dintre dels estats capitalistes. Polanyi realitza una anàlisi exhaustiva de la història del segle XIX i XX, aportant arguments històrics per demostrar la coherència de les seves hipòtesis, molt més precises del que s'expressen en aquest intent de resum. Tenint molt en compte les aportacions del marxisme, aquest autor recupera idees lligades a altres tradicions sociològiques, com la importància dels lligams comunitaris vinculats a la família i a les comunitats territorials.

LES FORMES ELEMENTALS DE LES RELACIONS SOCIALS

A partir de l'estudi de societats diferents, Fiske¹⁹ i els seus col·laboradors, han seleccionat, entre el conjunt de trets culturals de les diverses societats, aquelles que

¹⁹ Fiske A.P. (2004) Relational models theory 2.0 in Haslam N. (Ed.) *Relational models theory. A contemporary overview*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 3 – 26.

reuneixen dues característiques, d'una banda tenen unes propietats que són presents en totes les cultures i de l'altra es mostren d'una manera específica en les diferents societats analitzades.

Els models comuns els anomena *instruments de coordinació cultural* (CCD o MOD) els més rellevants dels quals són els quatre models fonamentals de relacions socials: *Comunitat, Autoritat, Igualtat, Proporcionalitat o Mercat*. Aquests models funcionen en societats diverses gràcies al que anomenen *regles d'implementació* (pleos), les quals determinen la manera concreta d'aplicar aquell model en aquella societat i en els diferents dominis de la mateixa.

Parteixen de les aportacions de la Psicologia Evolucionària que afirma que els humans no podrien computar la quantitat d'informació que la coordinació de les activitats humanes necessita només amb un cervell flexible de caràcter general. Per tant, han d'estar equipats biològicament de mòduls que funcionin com esquemes de conducta seleccionats naturalment.

Fiske manté que els quatre models són adaptatius genèticament, però mentre els tres primers es corresponen al concepte de mòduls especialitzats de la psicologia evolucionària, el model de proporcionalitat, necessita la intel·ligència i el llenguatge recursiu, i per tant ha de tenir per força una base més àmplia o sigui unes capacitats intel·lectuals més generals. Els quatre models tenen en comú que contenen elements cognitius, emocionals i de comportament²⁰ i que funcionen com a predisposicions o tendències.

En el llarg procés de coevolució entre els gens i la cultura han persistit formes seleccionades naturalment que han fet els humans més eficients en un entorn concret. Sovint és contraposa l'evolució genètica com un mecanisme determinista i l'evolució cultural com la derivada d'un cervell gran i flexible alimentat en els humans a partir només de la socialització. Les aportacions científiques dels últims anys han evidenciat la complementaritat d'aquest procés i han accentuat que l'eficiència es va trobant en un punt d'equilibri entre el que seria el cervell com una taula rasa preparada per rebre les influències culturals i el cervell com un òrgan

Fiske A.P. Four models of constituting relationship: Assimilation; Space, Magnitude, Time, and Force; Abstract symbolism. Pp. 61-146

²⁰ Fiske, relaciona la seva proposta tant amb Boyd i Richerson com amb Cosmides i Tooby. Dels primers extreu la idea de la selecció cultural de grup i de la importància del mecanisme de la imitació de la majoria, la qual, segons Fiske pot cristal·litzar en un mecanisme adaptatiu vinculat a la riquesa del pool genètic de l'espècie, vinculat a la flexibilitat genotípica com s'ha tractat en el capítol primer. De Cosmides i Tooby accepta la idea dels mòduls específics del cervell però només pels tres primers models, no pel model de Mercat que requereix competències més generals. Fiske considera que els quatre models són biològicament adaptatius que és el que interessa segon el seu punt de vista. (vegis Haslam Ed. Relational Models theory, op cit. p.13-16. Cfr. Boyd, R.& Richerson P.J. (2002) Group Beneficial Norms spread rapidly in a structured population. *Journal of theoretical Biology*, 215, p. 287-296.

programat que regiria una conducta estrictament prefixada. El cervell dels humans organitzat en mòduls evolucionats naturalment, específics o generals, facilita l'adaptació a l'entorn i la possibilitat de ser complementat a través d'experiències socials diferents segons els diferents entorns ecològics i socials.

La proposta dels quatre models generals de relacions socials

Els sistemes socials són molt diversos culturalment entre ells, però tota la diversitat respon a especificacions diferents de quatre models relacionals bàsics que es combinen i s'expressen de múltiples maneres.

L'aportació de Fiske és que el seu model teòric, sotmès al contrast de moltes recerques des de fa quasi 20 anys, permet integrar les aportacions de les ciències cognitives, l'antropologia i la psicologia evolucionista.

Aquestes pautes relacionals no es poden reduir a propietats dels individus aïllats ja que han evolucionat per selecció natural com a pautes de coordinació eficients que s'expressen diversament en cada context social. Aquests models són motivadors intrínsecs, és a dir que no obeeixen inicialment a una racionalitat instrumental sinó que evoquen emocions.

Es important comprendre des de l'inici que no es tracta d'una tipologia de societats històriques, sinó de tipus de relacions socials que és mostren en totes les societats, encara que algun dels models pugui ser més freqüent en unes societats que en altres.

Comunitat (C) (Comunal Sharing): És una relació d'equivalència, en la qual la població entén que tots els seus membres tenen alguna cosa important en comú. Els individus en cada grup són equivalents en aquella relació concreta que estableixen, els forasters són diferents. És un tipus de relació molt pròpia de l'amor, l'amistat, la comunitat ètnica.

Autoritat (A) (Authorithy ranking): És una relació de jerarquia lineal en la qual la població està diferenciada asimètricament en aquell particular context. Aquest model s'acostuma a mostrar en les jerarquies militars, les jerarquies corporatives, les burocràcies, els grups d'ancians, les guerres de conquesta, etc.

Igualtat (I) (Equality matching): És una relació que es basa en la igualtat dels que hi participen, els quals es recorden dels favors fets i rebuts en cada context, i els equilibren periòdicament.. Amb aquest model s'acostumen a organitzar els equips de treball o d'esport, els torns, les loteries, els sistemes de votació, de presa de decisió en assemblees, 'ull per ull i dent per dent' com expressió de la igualtat en la venjança.

Mercat (M) (Market pricing): És una relació basada en una proporcionalitat significativa socialment, la qual pot tenir que veure amb la moneda, l'eficiència, la utilitat, l'esforç, el mèrit, etc. Amb aquest model és coordina tot el que té veure amb costos i beneficis, la utilització eficient de la ma d'obra, les rendes, les taxes etc.

El funcionament dels quatre models

Un grup de persones pot usar els quatre models en diferents situacions de coordinació del comportament.

Per exemple els companys d'habitació en una residència d'estudiants poden compartir records (C), tasques en les quals un és més expert que els altres (A), dividir les despeses del gas de manera igual entre tots (I) i comprar una bicicleta un a l'altre d'acord amb el preu de mercat (MP). Es tracta de models de comportament alternatius que justament generen situacions de desequilibri quan es barregen els models en una mateixa relació.

En cada subcultura d'una mateixa societat es van fixant els models que cal utilitzar en cada tipus de relació, els quals es concreten a través de pràctiques molt diferents. És a dir que cada un d'aquests quatre models universals prendrà formes culturals concretes que acostumen a ser diferents en cada societat. Per exemple totes les religions institucionalitzades acostumen a tenir un sistema de distribució de l'autoritat (A) per controlar els rituals i les creences, però no funciona de la mateixa manera el sistema d'autoritat de l'església catòlica que els de les comunitats musulmanes sunnites o el de les comunitats jueves.

Al seu torn si analitzem l'evolució dels sistemes de parentesc en les societats occidentals després de la revolució industrial, podem veure com la divisió del treball entre els sexes es regia inicialment per una relació d'autoritat (A), de l'home en relació a la dona i, en canvi, en el moment actual, molts aspectes concrets de les relacions de parella, es poden regir a partir de normes d'igualtat (I). Probablement aquest cas és un bon exemple, que caldria investigar, que mostra com, en un moment de transició, molts conflictes es generen perquè no s'ha institucionalitzat plenament encara quin model és el que cal utilitzar en cada cas concret (els nens, la casa, el treball en el mercat, l'ús del temps etc.) La institucionalització de les normes socials no és doncs una qüestió totalment oberta sinó que es concreta socialment a partir de la història de cada societat, però sense apartar-se de les possibilitats de les quatre formes fonamentals.

Es coneixen molt malament els processos que porten a la implementació dels quatre models en els diferents contextos i per tant com es produeixen les diferències.

En les diferents societats hi ha elements idiosincràtics que serveixen per coordinar algun aspecte de la conducta, però només hi ha els quatre models descrits anteriorment que generen sistemes de coordinació de la conducta en tots els aspectes de la vida i en totes les societats.

Els individus, doncs, els fan servir per planificar la conducta, per anticipar i interpretar la conducta dels altres, per recordar les experiències socials, per avaluar i sancionar la conducta dels altres.

Es poden considerar fonamentals perquè són intrínsecament motivats, i són inherentment significatius ja que els quatre models generals responen a una motivació constitucional dels humans, --i d'altres animals les tres primeres—que correspon a una estructura heretada genèticament, la qual, quan és disparada per un entorn cultural propici, es posa en acció amb energia interna, no sempre instrumental.

Fiske indica que molts autors li han suggerit que segurament el model de Mercat no és innat i si ho és no està associat a una força motivacional específica²¹, però ell considera que la diferència amb els altres models és que no es pot pensar que sigui un mòdul cognitiu especialitzat, sinó més general lligat a la intel·ligència i al llenguatge però també amb predisposicions motivacionals com els altres models.

Això vol dir que els humans acostumen a trobar intrínsecament satisfactòries les relacions establertes segons qualsevol dels quatre models, perquè hi ha una carrega emocional molt forta en cada un d'ells. Aquest és una aproximació que suposa un pluralisme motivacional en els humans, entre els quals la proporcionalitat és un dels motius del comportament i no l'únic com afirma la teoria de l'acció racional clàssica normalment utilitzada pels economistes.

També es poden considerar fonamentals perquè funcionen com els blocs constructius elementals ('building blocks') els quals a través de moltes combinacions diferents organitzen la majoria de la vida social, tant en el nivell de les relacions entre dues persones, en un grup petit, en una comunitat o en una societat.

Utilitzant una metàfora atrevida, Fiske afirma, que igual com el món físic s'organitza a partir de quatre forces fonamentals (l'electromagnetisme, la força nuclear forta, la

²¹ Steven Pinker també ho considera així Los ángeles... op. cit. Fiske Relational models theory 2,0 op cit p.15

feble i la gravetat) la vida social també s'organitza a partir de quatre vincles fonamentals.

Les societats són culturalment molt diferents

Els trets culturals concrets són essencials per completar els quatre models comuns, els quals només determinen parcialment les estructures de coordinació, atès que són oberts i indeterminats.

Els quatre models fonamentals governen totes les relacions entre els humans, amb els esperits, i també amb els animals, però cada cultura ha d'oferir la guia necessària perquè es puguin implementar.

La coordinació de cada element concret d'una societat depèn de *regles d'implementació* o "*pleos*" transmesos culturalment que especifiquen quin model cal aplicar en aquell context concret, com fer-ho, quan, i amb qui. A través del procés de socialització els humans aprenen les particularitats concretes a través de les quals es desenvolupa en aquella societat cadascun dels quatre models generals.

En aquest sentit aquesta proposta facilita una orientació molt valuosa per a la millor comprensió de la cultura, ja que permet donar compte del que els antropòlegs denominen universals culturals i al mateix temps de la gran varietat de trets específics entre les diferents cultures.

Les conductes antisocials

Com ja hem indicat anteriorment els quatre models són relacionals i funcionen com expressió de la propensió humana a la sociabilitat. Encara que la majoria d'accions humanes estan orientades cap a les relacions socials, no vol dir que un individu qualsevol no pugui fer accions estrictament individuals sense altre orientació que la satisfacció de les seves necessitats primàries.

Algunes d'aquestes accions quan intervenen altres éssers humans poden esdevenir violentes, si un dels agents no posa en acció cap model social. Si no funciona un model de relació no hi ha cap raó per la qual una persona no pugui utilitzar un altre com un mitjà per assolir els seus propis fins sense cap consideració pel que fa al seu valor intrínsec.

Això ajuda a comprendre la diferència entre l'exercici de la autoritat, seguint les normes d'aquest rol en una determinada societat i l'exercici abusiu del poder en benefici propi, sense cap altra consideració, és a dir aprofitant-se de la pròpia posició institucional.

En l'extrem d'aquesta conducta instrumental hi podem trobar el que en la nostra cultura s'anomena trastorns de personalitat antisocials, que correspon a les persones que no senten empatia per les víctimes i per tant poden maltractar-les o fins i tot assassinar-les.

Atès que els quatre models són predisposicions heretades, pot ajudar a millor comprendre aquestes conductes quan les observem concretades en unes pràctiques culturalment diferents. Justament la interacció entre els quatre models i les seves especificitats culturals dóna una nova dimensió a la relació entre herència genètica i herència social.

Els models relacionals i les normes morals²²

Fiske considera que els quatre models són intrínsecament motivats o sigui que estan compostats per elements cognitius, afectius i comportamentals.

Es tracta de tots els models i per tant també el model de la proporcionalitat o mercat i amb això és diferencien conscientment del model de l'economia neoclàssica ja que consideren que l'egoisme no és l'únic motiu. La racionalitat la defineixen com l'aplicació dels mitjans més adequats per assolir un objectiu, però els objectius són diferents en cada un dels quatre models, i fins i tot en el model de mercat es consideren hereus del liberalisme clàssic que incorporava els sentiments morals en el seu esquema conceptual.

Els quatre models tenen la cara positiva, o sigui quan es posen en marxa per afavorir les dues parts de la relació, i la cara negativa, quan les persones reaccionen a la violació de les normes de la seva societat, per part d'altres persones siguin membres de la mateixa o d'una altre societat.

Totes les societats tenen determinats tabús és a dir normes que es considera que és molt greu que siguin violades, la qual cosa sovint passa quan s'aplica un model a una pràctica vinculada a un altre. Per exemple comprar amb diners un orgue vital que ha estat donat voluntàriament per un difunt. El conflictes entorn de les lleis d'avortament es corresponen a aquest esquema, per uns, avortar és actuar contra un valor sagrat com la vida, per altres en determinades circumstàncies els costos són superiors als beneficis per les dues parts. La taula següent pretén resumir aquests aspectes.

²² Rai, T. & Fiske, A.P. (2011) Moral Psychology in relationship regulation. Moral motives for unity, hierarchy, equality and proportionality, *Psychological Review*, 118 pp. 57-75.

Taula, Normes positives i negatives de cara la convivència

	Positius	Negatius
Comunitat	Solidaritat i afecte als del propi grup.	Repugnància i menyspreu per als que no són del propi grup. Racisme, exclusió, Incursions tribals d'extermini.
Autoritat	Responsabilitat paternalista de cara els subordinats, protegint-los.	Càstig violent per insubmissió, heretgia, blasfèmia, guerres tribals organitzades.
Igualtat	Solidaritat, cooperació, comerç entre individus no emparentats ni del mateix clan.	Ull per ull, dent per dent. Càstigs considerats merescuts per als que violen les normes del model aplicat (tortures, pena de mort etc.)
Mercat	La retribució a cadascú segons la seva aportació proporcional al grup.	L'utilitarisme pot se mal utilitzat aplicant la proporcionalitat a les guerres, al tràfic d'esclaus, tràfic d'òrgans, l'especulació etc.

Els conflictes socials

Els quatre models tenen un caràcter moral, social o legal d'obligació. Per aquest motiu quan algú viola un dels models en les relacions imperants pot esperar que això tingui conseqüències en altres dominis de la vida social ja que els humans sovint ataquen aquells que violen algun d'aquests principis.

Aquesta proposta il·lumina que l'agressió i el conflicte també es manifesten segons el model social que s'apliqui. Per exemple, la neteja ètnica per mantenir una societat homogènia (C), la lluita per dominar un territori o per mantenir la dominació (A), posant en pràctica accions violentes per venjança (I), calculant racionalment en una guerra la proporció de víctimes civils necessària per tal d'aterrorir la població. Per això el conflicte social es produeix com un atac o una resposta a l'atac a un dels quatre models bàsics d'organització social. Els models serveixen per temperar l'agressivitat i la violència individual o col·lectiva que es pot produir en tots ells, i, així, quan es firma la pau es fa segons un dels quatre models.

Així mateix els conflictes culturals entre grups o fins i tot entre persones es poden entendre millor considerant que uns i altres apliquen diferents models relacionals a la mateixa situació, per la qual cosa la comunicació es fa difícil.

En un article del 1997 Fiske i Tetlock²³ tracten extensament com la base dels conflictes socials rau en la utilització diferent dels models bàsics entre diferents societats o entre diferents individus d'una mateixa societat. Expliquen amplament com les normes culturals especifiquen cada un dels models segons les tradicions de cada societat, i per tant en societats amb persones procedents d'històries diferents es poden generar conflictes. Dintre d'una mateixa societat les normes socials entre persones d'orígens socials diferents poden generar conflicte amb la manera que s'interpreten les relacions des de diferents perspectives. Un exemple que es pot trobar fàcilment, tot i que amb diferents matisos culturals, es dona quan en una empresa moderna els propietaris o directius utilitzen el model d'autoritat (A), imposant els rols i les condicions de treball als subordinats, perquè consideren que són ells els que arrisquen el capital i per tant tenen dret a gestionar l'empresa amb un poder més o menys absolut. Contràriament, els treballadors poden aplicar el model de proporcionalitat (M) i considerar que els costos i beneficis són desproporcionats, atès que els salaris són molt baixos i els beneficis molt elevats. Es a dir que els dos col·lectius utilitzen diferents models estructurals encara que siguin matisats per les ideologies presents en aquella societat concreta. Els autors expliciten que aquestes situacions són difícils de resoldre perquè disparen elements cognitius, emocionals i comportamentals molt difícils de canviar i que més aviat es van polaritzant. Quan en la última part de l'article reflexionen sobre les metodologies per resoldre els conflictes consideren que la utilització només del model de mercat a base de la proporcionalitat dels costos i beneficis posada sobre la taula no són suficients. Proposen que es tingui en compte el pluralisme motivacional i s'aproximin posicions en les fronteres de cada model que sovint es presten a graus d'ambigüitat i flexibilitat i faciliten el consens.

Els models i l'evolució

La consolidació dels quatre models com a productes d'un llarg procés de coevolució dels gens i la cultura és produïda amb l'aparició de l'espècie humana a partir del desenvolupament del neocòrtex fins al punt de fer possible la consciència i el llenguatge simbòlic.

El model de *mercat* (M), que implica la comprensió de la idea de proporcionalitat és doncs una exclusivitat humana. El model *igualtat* (I), funciona només en els vertebrats superiors, mentre que els altres animals comparteixen amb els humans el

²³ Fiske, A.P. & Tetlock, Ph. E. (1997), Taboo trade offs: Reactions to transactions that transgress the spheres of justice *Political Psychology*, v. 18 n. 2 p. 255-297

model de *comunitat i d'autoritat* com és el cas paradigmàtic de les abelles, dels lleons i dels simis superiors.

Tal com ja hem indicat la teoria de Fiske no comporta pressuposar una evolució global de les societats des del model comunitari al model de mercat, ja que des del començament dels humans els quatre models hi són presents en pràcticament totes les societats. Un cosa ben diferent és que el pes dels diferents models, a mesura que augmenta la complexitat social, no sigui el mateix. Amb tota seguretat les relacions de mercat, són més presents en les societats capitalistes que en les caçadores recol·lectores o en els estats neolítics. De tota manera quan es vol concretar una mica més és un tema que encara produeix molta controvèrsia.

El model de Fiske aplicat a l'anàlisi de les societats modernes

Domènech²⁴ aplica els quatre models de Fiske a les societats modernes amb la finalitat de comprendre com cada model pot tenir unes maneres concretes de generar conseqüències negatives degut a una utilització decantada en benefici propi d'alguns individus.

Posa l'èmfasi en com el liberalisme individualista en el nivell econòmic, que defensa el monisme motivacional dels humans redueix la presència social del que ara s'anomena *republicanisme*, seguint les petjades de Kant, del mateix Adam Smith i de Montesquieu, que consideren els humans dotats de pluralisme motivacional. A més a més, el liberalisme doctrinal ha exclòs el *poder* de les relacions individuals privades en el mercat, considerant en aquest entorn com una competència entre individus iguals, la qual cosa es demostra històricament falsa.

Per exemplificar el model *de comunitat*, Domènech suposa que en general són relacions que es donen en la família o amb els amics, però també pot funcionar on hi participen individus que no estan vinculats per llaços de sang ni tant sol d'amistat. Per exemple, quan es produeix un incendi en un poble, pot succeir que l'Alcalde demani als vilatans que ajudin a apagar-lo en benefici de tot el poble. Si tots els veïns grans i petits, homes i dones es mobilitzen voluntàriament i aporten els mitjans que poden per sufocar el foc, sense esperar altre retribució que la il·lusió compartida d'haver-lo pogut sufocar, estem davant d'una relació comunitària (C) que es correspon a la caracterització de Marx "a cadascú segons les seves necessitats i de cadascú segons les seves possibilitats".

²⁴ A. Domènech, (2000) *Individuo, comunidad, ciudadanía* en Revista internacional de Filosofía (Capítol 2 del suplement) pp. 27 i ss.

Una segona situació podria ser que l'Alcalde aprofitant la seva autoritat obligués als joves a actuar, amb amenaces de denunciar-los si no ho feien (A), o bé prometés una recompensa que podria ser utilitzada per tot el poble, com treballar per assolir recursos per construir un bé públic que resolgués una necessitat sentida per tots (I). Una altra solució podria ser comptar amb les mateixes persones però no obligar-les per coacció sinó oferint una recompensa monetària segons la participació en temps i habilitats de cadascú. (M)

Les relacions de *comunitat* en general no s'elegeixen ja que els humans neixen d'una família, ocupen un territori que conté marcadors comuns com la llengua, les banderes, les tradicions, la religió etc. fruit de la convivència compartida durant temps. El model de comunitat apareix en els infants durant el primer any de vida desenvolupant aspectes congènits a partir de la família que té cura d'ell. En aquest sentit cadascú pertany a una comunitat de la qual altres persones no en formen part i per tant poden sorgir actituds diferents l'exclusió de l'altre, com es pot veure en el comportaments xenòfobs o racistes, o, al revés, la protecció dels de casa més del compte anomenat *nepotisme*

Els comportaments lligats a *l'autoritat* són més complexos i per això no és freqüent que els infants els comprenguin més aviat dels dos anys. Les relacions d'autoritat també tenen el seu cantó clar i el seu cantó fosc. El cantó positiu sorgeix de la capacitat d'organització de la vida col·lectiva per la qual unes persones tenen més habilitats per portar-ho a terme que altres o han estat elegits democràticament per exercir un càrrec, la qual cosa genera en els que obeeixen, admiració de l'excel·lència pràctica i també moral si és el cas. Segons la manera de ser i de comportar-se de determinats individus la relació jeràrquica pot desenvolupar emocions d'enveja i de ressentiment amb els comportaments conseqüents. També pot passar que els detentors de l'autoritat reclamin per ells sols el monopoli de l'excel·lència i abusin del seu poder i de l'acumulació de recursos per sotmetre la llibertat dels altres a la seva voluntat. Per aquest camí es destrueixen els llaços cooperatius i es polaritzen les societats, quan el poder es rodeja d'una casta protectora que li dóna suport a canvi d'obtenir privilegis, sovint econòmics.

Domènech anomena *ciudadania* a les relacions *d'igualtat* (I) en les societats modernes i considera que aquesta relació comporta veu i vot en la deliberació comú., és a dir, capacitat per resistir la interferència arbitrària dels altres, i també per frenar la interferència arbitrària de l'enemic que portem a dins. Per tant no hi ha ciudadania sense virtut és a dir sense capacitat de control de les pròpies tendències instintives. El dret constitutiu lligat a la igualtat és la capacitat de poder decidir sobre les decisions col·lectives i el dret a no poder ser considerat mai com una propietat

d'una altra persona és a dir un esclau. Aquests dos drets fonamentals poden ser interferits per l'estat, per exemple, establint les maneres de votar o prohibint la esclavitud, però no poden ser limitats per intervencions arbitràries, sense altre fonament que el poder de l'altre part, és a dir que les interferències han de fomentar la llibertat i protegir-la, no controlar-la arbitràriament, per exemple limitant sense raons fonamentades el nombre de processos decisoris que han de ser exercits per tots els ciutadans, restringint arbitràriament les eleccions a la que comporten representants en parlaments o institucions semblants. En definitiva cap forma d'exercici del poder pot ser arbitrària només en benefici dels que en tenen més. El liberalisme econòmic, al posar l'èmfasi en les relacions de mercat, fins i tot convertint la política en un mercat de vots i en la incapacitat d'evidenciar que el poder també funciona en les relacions privades en el mercat, ha pertorbat totalment el fonament igualitari de la ciutadania. Sovint en les societats modernes, els criats, els assalariats, les dones i els forasters han estat considerats com inexistents en el terreny polític. Aquests grups s'ha de reconèixer que en general han anat millorant la seva posició en les societats de democràcia política però encara estan lluny de resoldre les interferències arbitràries dels poders econòmics, polítics i ideològics. Per això els ciutadans a "mitges" acostumen a revoltar-se periòdicament contra el poder quan consideren injustes les retribucions econòmiques pel seu treball, o limitats els seus drets d'elegir el futur polític del que consideren el propi país, o humiliats per la pressió moral de les institucions religioses que monopolitzen amb la complicitat del poder polític, les normes morals.

Domènech afirma per acabar que *"el liberalisme actual, siguin quins siguin els seus mèrits no es pot considerar hereu legítim de la noció antiga i moderna de ciutadania ja que aquesta requereix virtut, independència, i una llibertat més proteica²⁵ que la pura no interferència²⁶"*

LA DISMINUCIÓN DE LA VIOLENCIA SEGONS S. PINKER²⁷

Per concloure aquest capítol ens ha semblat interessant resumir les tesis de Pinker en el seu llibre recent sobre la violència, per tres raons principalment: a) per la seva connexió amb les propostes d'aquest text; b) Perquè recupera dos

²⁵ protèica; capaç de canviar de forma.

²⁶ Domenech op. cit. p. 16

²⁷ Steven Pinker és un Psicòleg evolucionari vinculat amb l'escola que representa el corrent principal actual del que abans es denominava Sociobiologia. L'obra a la que fem referència publicada en anglès el 2011 és un estudi exhaustiu de l'evolució de la violència en la història humana tenint en compte aspectes sociològics i psicològics. Pinker, S. (2014) *Los ángeles que llevamos dentro*, Barcelona, Paidós.

autors que són molt rellevants en el nostre manera d'entendre les ciències socials com són A.P. Fiske des de l'antropologia i N. Elias²⁸ des de la sociologia; c) perquè dona elements científicament rigorosos que permeten sostenir una concepció més optimista del present i futur de la humanitat.

Tendències en l'evolució de la violència

Malgrat les aparences i les dues guerres mundials relativament recents, quan es considera tot tipus de violència i és normalitza amb el total de la població del moment, la taxa de violència global tendeix a baixar.

Quadre: Resum ordenat sobre la violència en la història

Causa	Segle	Víctimes	Víctimes equivalents	Posició ajustada
Rebel·lió de An Lushan	VIII	36.000.000	429.000.000	1
Conquesta mongols	XIII	40.000.000	278.000.000	2
Comerç d'esclaus Orient Mitjà	VII-XX	19.000.000	132.000.000	3
Caiguda de la dinastia Ming	XVII	25.000.000	112.000.000	4
Segona Guerra Mundial	XX	55.000.000	55.000.000	9

Font: Adaptació reduïda del quadre de Steven Pinker, op. cit. p.270

Pinker, en el llibre de referència, fa un examen exhaustiu sobre molts estudis fets sobre comportaments violents des de l'inici de la humanitat fins avui, i mostra amb estadístiques reconstruïdes de forma seriosa a través de diferents indicadors i fonts, la tendència a la disminució amb el pas del temps. El quadre anterior és només un exemple a partir d'unes dades, homogeneïtzades pel nombre d'actes violents i la població global. A través de la taula es mostra com en períodes anteriors es produïen fenòmens violents relativament més costosos en víctimes humanes.

La violència, segons Pinker, està molt associada als instints tribals vinculats al model de comunitat i autoritat, i per tant, la seva expressió depèn dels instints i les

²⁸ Elias, N. (1939, 2000) *The civilizing process: sociogenetic and Psycogenetis investigations*. Cambridge, Mass. Blackwell

Elias, N. (1970 en alemany, 1999), *Sociología Fundamental*. Barcelona, Gedisa.

Una bona introducció a la sociologia de Nbert Elias és pot trobar en el monogràfic sobre aquest autor de la revista PAPERS, n. 2 del 2011, on hi ha articles de Joan Estruc, Jordi Collet, Eric Dunning, Helena Béjar, Sara Moreno, Rosalina Alcalde i Néstor Alejandro García Martínez.

emocions, que estan localitzades al tronc cerebral i al sistema límbic, com explicarem en el capítol VII.

El model d'igualtat cap als forasters, i sobretot el de proporcionalitat van més associats a l'empatia, la raó i a l'autocontrol de les emocions com s'explica a continuació.

L'autor identifica sis tendències que són cronològiques en termes generals però que mostren també interferències tant en l'espai com en el temps segons les diferents societats i períodes:

El procés de pacificació.

Aquest procés es produeix a partir de la transició des de l'anarquia de la caça, la recol·lecció i les societats hortícoles, on la nostra espècie va passar la major part de la història evolutiva, fins a les civilitzacions agrícoles, amb ciutats i governs, que van començar fa cinc mil anys.

Durant aquest període van disminuir les incursions i les lluites tribals que caracteritzaven la vida en estat natural, de manera que la violència és va reduir fins la cinquena part

Aquesta tesis mostra una certa contradicció amb el que en aquest mateix text, fonamentats en altres autors, s'ha afirmat sobre les societats del paleolític pel que fa al lideratge per raons de prestigi i la vida comunitària de les tribus. Probablement la diferència es deu a que en un cas, el període següent s'analitza en termes d'opressió de l'estat i les classes socials, i Pinker parla de la violència directa que suposa la mort del contrincant, és a dir de les guerres tribals i les venjances individuals.

El procés de civilització

Com ja va expressar el sociòleg Norbert Elias, la disminució de la violència entre el final de l'Edat Mitjana i el segle XX, documentada a Europa, va ser deguda a la centralització de l'organització feudal en territoris més grans, amb l'autoritat reial, i a la difusió del comerç entre els individus de la mateixa societat o d'altres societats.

Durant aquest període les societats europees van assistir a una disminució dels homicidis entre deu i 15 vegades.

La revolució humanitària

La tercera transició es va iniciar amb l'Era de la Raó i la política de la il·lustració europea, a partir dels segles XVII i XVIII, tot i que hi va haver antecedents en la Grècia clàssica, en el Renaixement europeu i en altres parts del món.

A partir d'aquesta època es van iniciar moviments socials per abolir formes de violència socialment tolerades com el despotisme, l'esclavitud, els duels, la tortura judicial, les matances supersticioses, el càstig sàdic, la crueltat amb els animals i van sorgir els primers indicis del pacifisme.

La llarga pau

Després de l'experiència devastadora de la segona guerra mundial i fins a finals del segle XX hi ha hagut un període en el qual les grans potències i els països desenvolupats han deixat d'enfrontar-se bèl·licament entre ells.

Això no vol dir que no hagin participat en altres guerres sobretot vinculades amb el colonialisme.

La nova Pau

Des del final de la guerra freda el 1989 amb la caiguda del mur de Berlín, han disminuït en tot el món els conflictes organitzats: guerres civils, genocidis repressió a càrrec de governs autocràtics, i atemptats terroristes,

Tant mateix no sembla que es pugui cantar victòria ateses les guerres locals al Mitjà Orient (Síria, Líban), a l'Àfrica (Líbia), i les amenaces terroristes de l'Estat Islàmic a l'actualitat.

Les revolucions per als drets

Finalment després de la II Guerra Mundial, la proclamació solemne dels Drets Humans el 1948, ha fet créixer l'avversió a la violència a més petita escala com sobre les dones, les minories ètniques, els infants, els homosexuals i els animals.

Aquesta proclamació, ens diu l'autor, va ser reafirmada per diferents moviments socials des de 1950 fins a l'actualitat.

La crueltat entre els humans ha estat sovint moralitzada, però ja és hora de plantejar aquest tema d'una manera més objectiva, preguntant-nos el per què des del punt de vista de les causes i els efectes.

Això és el que es pregunta l'autor i com després es veurà amb més claredat, respon que la raó humana ha hagut de descobrir el perquè de la violència, de la mateixa manera que ha descobert les lleis de la física, és a dir a partir de la ciència.

La naturalesa humana a la llum de la biologia i la psicologia

Aquest procés, no necessita cap canvi genètic especial, sinó que és degut fonamentalment a processos de canvi cultural que han modificat els hàbits de les persones augmentant l'autocontrol, l'empatia i el raonament

Tal com ja s'ha indicat abans, S. Pinker està relacionat amb el corrent de la Psicologia evolucionària, i per tant en primer terme es planteja quines són les causes endògenes de la violència. Parteix de la base que els éssers humans no són ni bons ni dolents, sinó que són uns animals que han evolucionat naturalment i estan emparentats amb els grans simis que encara sobreviuen, sobretot amb els ximpanzés. Des d'aquesta perspectiva els fonaments de la violència humana els hem de trobar en la lluita per l'existència i la selecció natural, que han anat funcionant des de l'origen de la vida fins avui. Per això, més que de bo i dolent, cal parlar de que les conductes violents han estat adaptatives atès que han arribat fins avui, ja que els sobrevivents a l'actualitat són els que han estat seleccionats perquè són fills de sobrevivents²⁹. Això no treu que en un determinat moment, els que van sobreviure entre els humans, van adquirir per selecció natural capacitat de parlar i de raonar per entreveure les conseqüències dels seus comportaments i arribar finalment a la conclusió que la cooperació és com un joc de suma positiva en el qual hi poden guanyar tots. Per tant que calia anar disminuint les passions destructives i desenvolupar l'autocontrol, l'empatia i la raó.

Pinker fidel a la seva escola de la Psicologia Evolucionària, considera que l'evolució biològica no ha tingut temps de generar noves adaptacions i per conseqüent les bases biològiques són estables des del final del paleolític superior, defensant una posició contrària als autors que parlen de la coevolució dels gens i la cultura com la THD.

L'autor no menciona mai la funció dels interruptors de l'ARN, ja que sembla que es refereixi només als processos estrictament adaptatius lligats als gens estructurals, atès que, segons diu, no han canviat des del paleolític superior. En canvi quan es refereix al control d'emocions primàries gràcies als hàbits, a l'empatia, i a la importància del model de la *Igualtat* i del *Mercat* de Fiske, explicita la importància

²⁹ Observis que les religions han hagut de trobar una explicació mitològica per explicar-se l'origen del "mal", per exemple la religió catòlica s'ha inventat el pecat original, la qual cosa no deixa de ser curiosa perquè segons aquesta religió l'origen dels humans és un déu.

del llenguatge, la raó i la transmissió cultural, com elements que van ocupant més espai en les pràctiques de la humanitat des d'un moment de la història de l'espècie. Al mateix temps al referir-se a l'agressivitat, considera que és molt plural, vinculant-la implícitament amb mòduls específics del cervell.

Segons ell no cal recórrer, doncs, a les noves propostes de la biologia, que parlen de possibilitats d'evolució biològica més ràpida a partir dels interruptors o reguladors de l'ARN o l'adaptabilitat somàtica heretada; *Almenys per ara*, afirma, *no ens fa falta aquesta hipòtesis*³⁰

Els dimonis interiors

Pinker ens adverteix que l'agressivitat no es pot considerar com una força única sinó que el cervell humà té diversos mecanismes que responen a l'entorn natural o social d'una manera agressiva diferent segons les circumstàncies i a partir de circuits del cervell diferents.

Com ja s'ha indicat en l'apartat anterior, l'autor recupera els quatre models de Fiske i explica quines reaccions són més pacífiques o més violents, segons les circumstàncies, i per tant els dimonis interiors són els corresponen a la columna de l'esquerra de la taula de Fiske mostrada anteriorment.

Distingeix en el text cinc tipus de violència diferent:

El domini o desig de poder o prestigi, que s'expressa en conductes virils i en lluites per la supremacia entre grups racials, ètnics, religiosos o nacionals.

Aquest tipus de violència està associada als models comunitaris i autoritaris i és més pròpia dels homes que de les dones. Només cal veure un partit de futbol i els comportaments dels jugadors quan fan un gol, per entendre les lògiques espontànies d'aquests mecanismes.

La revenja

El desig de castigar per un atac rebut injustament, és comú en la majoria de les cultures del món ja que rep una aprovació del 95% de la població. Es tracta d'un impuls que s'inicia en el circuit de la fúria en la via del mesencèfal, hipotàlem i amígdala. En l'Antic Testament de la Bíblia s'hi poden trobar molts fragments de glorificació de la venjança tan ben definida per la regla "ull per ull i dent per dent", vinculades al *model d'igualtat*.

³⁰ Pinker *Los ángeles...* op. cit. pág 810. Des del meu punt de vista s'escapa de plantejar seriosament amb els seus coneixements i experiència els canvis que pot obrir l'Epigenètica.

El sadisme: *El plaer assolit a través de sofriment de l'altre.*

Sembla que el sadisme és un plaer adquirit, ja que els torturadors comencen aquestes pràctiques, sense ganes i amb certa repugnància, forçats sovint per obediència als superiors, però en mica en mica s'hi van acostumant, reprimeixen les vivències negatives i cada vegada gaudeixen més fent patir a la víctima. Fet i fet funciona com una addicció, la qual cosa té aspectes positius perquè és més fàcil que pugui desaparèixer si s'eviten els passos inicials que fan passar del disgust inicial al plaer mantingut per l'addicció.

La violència instrumental o depredadora, és a dir una violència que s'utilitza per assolir una finalitat concreta.

En el comportament instintiu aquest tipus de violència està associada a la recerca d'aliment i de la pràctica sexual per a la reproducció.

En els animals més complexos pot estar també vinculada als mecanismes del cervell de recerca i càlcul o sigui més relacionada al model de mercat en la seves vessants negatives per a la pau. Per exemple quan es justifica la mort d'una part dels soldats d'un bàndol pel fet que en cauran molts més de l'altre bàndol. També està relacionada amb el comportament dels *aprofitats*.

La ideologia: *sistema de creences compartides que generalment suposa la visió d'una utopia que justifica la violència il·limitada a l'espera d'assolir un bé il·limitat.*

De fet és un dels mecanismes legitimadors de la majoria d'utilització de la violència instrumental ja que les raons ideològiques justifiquen l'ús de la força contra els que tenen una manera de pensar diferent. Les religions i els nacionalismes acostumen a ser bons exemples d'aquest fenomen.

Els àngels que portem a dins

Els humans tenen impulsos que els poden allunyar de la violència i acostar-los a la cooperació i l'altruisme.

La **empatia** en el sentit de la preocupació compassiva que ens empeny a sentir el dolor dels altres i a alinear els seus interessos amb els nostres.

L'empatia vinculada a la solidaritat no està situada en cap orgue subcortical ni en cap teixit especial del cervell sinó més aviat amb l'hormona oxitocina la qual va sorgir per facilitar l'aproximació entre la mare i el nadó però en el transcurs de la història evolutiva s'ha estès a altres maneres d'afiliació com l'amor entre les parelles o l'amistat confirmant la hipòtesi que l'amor maternal és l'antecedent d'altres formes de solidaritat humana. En aquesta línia es pot afirmar que la solidaritat es pot acostar a la idea de Kant de tractar a una altra persona com una finalitat en si

mateixa no com un mitjà per assolir un altre objectiu. Això passa quan a la solidaritat s'ajunta a un procés cognitiu anomenat "*adopció de la perspectiva de l'altre persona*".

Tot i això l'emoció de la solidaritat també té el seu costat negatiu quan la sensibilitat per ajudar a unes persones ens fa oblidar de la justícia, per exemple quan la solidaritat amb un malalt concret facilita que fem els possibles perquè sigui atès, encara que hagi de passar al davant d'altres malalts que havien arribat primer. En definitiva la solidaritat té el costat obscur del nepotisme que forma part del vincle comunitari, eixamplat, en aquests casos, a persones no familiars.

Pinker considera que l'empatia ha ajudat a difondre la generalització dels drets socials en les societats modernes però que finalment ha fet falta també la raó abstracta de caràcter ètic per superar les seves limitacions i codificar en drets concrets i en polítiques socials la solució de les necessitats humanes fonamentals.

L'autocontrol que ens permet preveure les conseqüències del nostre comportament i actuar sobre els impulsos que el generen

Una manera senzilla d'aproximar-se al significat psicològic de l'autocontrol, que sintetitza els resultats de moltes recerques sobre el cervell, és considerar que, mentre la violència és prioritàriament una resposta del sistema límbic, o sigui dels òrgans calents o emocionals del cervell, la paciència, que és un senyal de l'autocontrol, és una resposta del les parts fredes localitzades en els lòbuls frontals.

Un segon element a tenir en compte, en el marc d'aquest text, és que els factors interns que fan més possible la violència, mostren un nivell elevat d'heretabilitat, la qual cosa no és contradictòria amb el fet comprovat que la violència ha disminuït en les societats contemporànies més modernes, i que les societats del món avui és diferencien pels nivells de violència³¹. Tot plegat ens indica que el component endogen de la violència té un lligam amb l'origen biològic dels humans però al seu torn que a través de la intel·ligència i l'educació es pot augmentar l'autocontrol. Pinker ho exemplifica d'una manera més entenedora explicant que en el moment actual hi ha persones més altes i persones més baixes, la qual cosa té a veure amb l'herència, però en conjunt la població ha augmentat en alçada, gràcies a l'alimentació i a altres condicions de l'entorn.

El sentit moral que consagra un conjunt de normes que pertanyen a la cultura d'una societat i regulen el comportament, a vegades reduint la violència, tot i que en altres circumstàncies poden incrementar-la, sobretot quan són normes tribals, autoritàries o puritanes

³¹ Hofstede, (1999) G. *Culturas y organizaciones. El software mental*. Madrid, Alianza Editorial

La moralització vinculada fortament amb el món emocional i els tabús socials, és a dir amb les normes relacionades amb la puresa, vinculades sobretot als models de comunitat i autoritat, és diferència segons Pinker del *sentit moral*, que, tot i tenir un contingut emocional, està més vinculat als models d'igualtat i sobretot de proporcionalitat, aquest últim sostingut per la intel·ligència i per l'aprenentatge cultural. Quan es tenen en compte les relacions socials de caràcter igualitari és més fàcil que s'accentuin els interessos de l'altre, i per tant es consideri que cal respectar-lo com a persona i també tenir en compte les seves contribucions al bé comú com prescriu el model de proporcionalitat.

Sense considerar que les societats han avançat des del model comunitari al model de proporcionalitat d'una manera lineal, la història de la violència sembla mostrar que tots els models segueixen funcionant però quan més modernes són les societats més amplien els camps dels models més racionals i disminueixen els camps vinculats a les emocions. Pinker explicita que el model de *proporcionalitat* cal ampliar-lo amb allò que Max Weber considera el model racional/legal en contraposició al model tradicional i carismàtic.

La facultat de raonar ens permet allunyar les nostres estratègies provincianes, reflexionar sobre com vivim la vida i com la podríem millorar.

Els éssers humans no van iniciar el seu camí amb la capacitat de raciocini desenvolupada, ja que són descendents dels simis i van desenvolupar inicialment les capacitats cognitives al servei de la caça, la recol·lecció i la vida social en petites bandes. Pas a pas en el neolític, a partir de les ciutats, la comunicació amb més gent i els viatges van poder desenvolupar la capacitat de raonar en aspectes variats de la vida. La característica fonamental d'aquesta capacitat és que els sistemes neurals poden executar operacions combinatòries que són a la base del llenguatge i la raó i per aquest camí en contacte amb els altres poden anar descobrint els beneficis de la no violència i els rendiments de la cooperació.

No es pot excloure que en aquest procés de desenvolupament primer fossin les emocions i després el raonament però també podria haver passat a còpia d'exercici comú dels humans vivint en grups que fossin cada vegada més llestos és a dir més capaços de retenir la informació i de raonar millor també en termes de la *raó pràctica de caràcter moral* atès els beneficis objectius de la cooperació.

Pinker recupera les aportacions del filòsof James Flynn³² on mostra que la intel·ligència dels americans ha augmentat des de que es fan els test d'intel·ligència fins els anys vuitantes. El fet que aquesta descoberta fos una cosa novedosa fou

³² Flynn, J.R. (1984) The mean IQ of Americans: Massive gain 1932 – 1978, *Psychological Bulletin*, n. 95 pp. 29-51

deguda a la troballa que la manera de fer la normalització dels resultats dels test era errònia, atès que es partia del supòsit que la mitjana de la intel·ligència de la població havia de ser constant en el temps. Així de manera incorrecta ajustaven les dades a aquesta condició. A partir d'aquesta descoberta es va indagar sobre com variaven les diferents dimensions dels test emprats correntment i es va descobrir que justament era la dimensió que mesurava les *capacitats d'abstracció* la que millorava substancialment amb el pas del temps. Aquesta dimensió no estava lligada a les diferències entre les famílies sinó més aviat als entorns socials, entre els quals l'escolaritat devia jugar un paper rellevant. A títol d'exemple, es pot relacionar amb el quart model de Fiske basat en la proporcionalitat, el qual requereix habilitats aritmètiques pròpies de l'escola i que ha jugat un gran paper en la disminució de la violència. Val a dir que això no altera que la intel·ligència tingui una heretabilitat molt alta³³, ja que l'exercici escolar amplifica les possibilitats de l'abstracció.

La força de la raó és la que ofereix més garanties de que es pugui avançar en la disminució de la violència, ja que les altres tres tenen més limitacions intrínseques. L'empatia pot eixamplar el cercle de les persones afectades, però sempre està limitada per la tendència a afavorir els familiars i els amics i finalment és el raonament reflexiu el que converteix la compassió amb una actuació eficaç per resoldre una necessitat dels altres.

L'autocontrol és quelcom que es pot augmentar exercitant-lo, però quan el cor ens diu que volem alliberar-nos de tants controls interiors només la raó ens ajuda a destriar fins a on podem arribar.

El sentit moral ens insinua quins són els camins que s'han de seguir, tot i que a vegades més que associats una ètica universal s'acosten a l'expressió d'instints tribals que van ser molt útils per sobreviure en un món ja superat que fou el més llarg en la vida dels de l'espècie humana. La raó, a poc a poc, va descobrint la compatibilitat entre l'interès individual i els interessos dels altres que cada vegada son més nombrosos, a partir de adonar-se de les avantatges de la negociació.

Les cinc forces del canvi

Els factors exògens que expliquen la disminució de la violència en el pas de la història són: El Leviatan, el comerç, la feminització, el cosmopolitisme i l'escala mecànica de la raó.

³³ Pinker en aquí no ens dóna cap pista, però podria ser que l'adaptabilitat als nous entorns contribuís a l'expressió o silenciament de determinats al·lels amb conseqüències epigenètiques, com s'ha explicat al capítol 1.

Pinker explica clarament que, en l'apartat anterior, s'ha referit a forces endògenes dels humans, que poden conduir a un model explicatiu purament circular sense capacitat realment explicativa. En conseqüència fa una proposta explícita sobre els factors exògens principals que han fet possible el canvi social que s'ha produït al llarg de la història de l'espècie des del neolític. En aquest cas té molt en compte les aportacions del sociòleg alemany Norbert Elias referides al procés de civilització en general.

En primer lloc Pinker repassa les causes que sovint s'han utilitzat per explicar l'augment de la violència en les societats, arribant a la conclusió que no tenen uns resultats concloents.

Les dades històriques, analitzades mostren que no es pot trobar una correlació clara entre l'augment dels armaments i els recursos o el poder, la prosperitat o la misèria, o la religió.

La hipòtesis explicativa d'aquest fenomen comprovat gira entorn que aquests quatre elements funcionen com a causes endògenes que s'autoalimenten en els dos bàndols enfrontats, però no funcionen com a causes exògenes que puguin donar compte de la tendència cap a la disminució de la violència en el temps.

El comportament humà respon a unes necessitats i no es pot considerar només el resultat d'un estímul. Per exemple, si ens referim a l'armament, les armes, funcionen com un factor endogen en l'increment o la disminució de la violència, ja que quan les persones són cobdicioses o estan atemorides, creen les armes que necessiten, en canvi quan s'imposa la raó, les armes es fan velles sense ser utilitzades. En definitiva l'autor considera que el que es produeix és una cursa d'armaments auto sostinguda.

Així doncs, segons Pinker les forces exògenes que actuen en la direcció de la disminució de la violència en la història són les següents:

El Leviatan

L'Estat i el sistema jurídic, amb el monopoli de l'ús de la força, pot calmar la temptació de l'atac explotador, inhibir l'impuls de revenja i burlar les inclinacions interessades que fan creure a les dues parts que tenen la raó.

Aquest és el paper que va jugar l'Estat en el neolític neutralitzant les guerres tribals i el paper de l'Estat als inicis de l'època moderna unificant la fragmentació del poder feudal i evitant la violència entre nobles rivals.

El comerç

És un joc de suma positiva en el que tothom pot guanyar; mentrestant el desenvolupament tecnològic i l'augment de les persones amb les que es pot

cooperar, sovint fa pensar que valen més vives que mortes i això fa baixar les probabilitats de la deshumanització.

La feminització

És un procés a través del qual les cultures han respectat cada vegada més els interessos i els valors de les dones. Atès que la violència és quelcom més aviat masculí, augmentar el poder de les dones pot minimitzar l'exaltació de la violència, que és més fàcil de desenvolupar-se en grups de joves desarrelats.

El cosmopolitisme

L'augment de les diferències culturals entre la població d'un mateix territori o el contacte real o virtual amb la realitat de la població mundial pot ajudar a la gent a adoptar la perspectiva de gent diversa i ampliar el cercle de la solidaritat.

L'escala mecànica de la raó.

Es tracta d'un procés que pot forçar les persones a reconèixer la inutilitat de la violència, a rebaixar els privilegis dels interessos d'un sobre els demás i redefinir la violència com un problema que s'ha de resoldre més que no pas un combat que s'ha de guanyar.

La raó que abans ha estat considerada com el principal factor endogen també funciona com una variable exògena, quan s'objectiva a través de les lleis, tan científiques com institucionals, deslligades de les psicologies individuals. Aquesta objectivització facilita que les persones individuals puguin assimilar arguments que els hi ajudin a eliminar prejudicis de tot tipus i respectar millor els interessos de les altres persones. Tot plegat no sempre es fàcil com ho demostra l'experiència humana dels últims temps.

Reflexió final

El descens de la violència tal vegada sigui el fet més significatiu i menys valorat de l'experiència de la nostra espècie.

Pinker denuncia la tendència romàntica, que s'instal·la sovint en les societats contemporànies, predicant els mals de la civilització i la necessitat d'un retorn a models de societat menys tecnològiques i més pròximes als fonaments naturals de la vida, ja que considera que la nostàlgia d'un passat pacífic és una gran il·lusió. Moltes de les causes dels esdeveniments col·lectius violents en les societats contemporànies s'han produït, no tant per les idees de la modernitat, sinó mogudes per ideologies tribals més pròpies d'èpoques anteriors. Tot i que les formes de la modernitat, com la raó, la ciència, l'humanisme i els drets individuals, no han pressionat sempre en la mateixa direcció ni tampoc ens portaran a una utopia que

elimini totes les friccions i limitacions de la naturalesa humana, podem estar segurs, que han fet disminuir la violència en el món d'avui.

En segon lloc considera que no cal recórrer a solucions sobrenaturals per entendre aquesta fletxa progressiva de la història de la humanitat, ja que el raonament moral pot obeir també al mateix procés científic que descobreix les lleis de la naturalesa i de la vida. L'estructura matemàtica del dilema del presoner ofereix una visió lògica de les dificultats de la cooperació en qualsevol dels camps de l'acció humana, entre els quals la violència organitzada entre grups. L'anàlisi de les regles del joc mostra que es tracta d'un problema d'incentius, que es poden modificar des de fora dels actors implicats, facilitant una cooperació beneficiosa per les dues parts. Aquest fet aparentment senzill, pot ser explicat a l'escola i memoritzat pels humans, fent cada vegada més atractiva la resolució pacífica dels conflictes i millorant la cooperació que beneficia a les dues parts, atès que d'un joc de suma negativa com la guerra o de suma zero desertant de la cooperació, es pot assolir una situació beneficiosa per les dues parts.³⁴

CONCLUSIONS I DISCUSIÓ.

"La selecció social decideix entre les idees que representen a una col·lectivitat humana, d'aquí la política. (W.833)³⁵

1. A propòsit de la THD.

1. El fet que la incorporació de la tradició darwiniana a l'estudi dels aspectes culturals en el devenir de l'espècie humana hagi vingut més aviat de la tradició biològica o de l'antropologia cultural ha fet que la lluita per la vida s'inspiri molt en el model biològic en el qual les diferències entre els individus de la mateixa espècie en la competència pels recursos depèn només de la transmissió genètica. Els mascles alfa d'una espècie de simis, per exemple, dominen sobre el col·lectiu de mascles i femelles més febles, de manera que s'aprofiten de la seva força corporal per poder fecundar a més femelles i augmentar la seva eficàcia biològica, fent la vida impossible als altres mascles més febles o a les femelles que no estan disposades a copular. Aquest és un fet biològic que sens dubte ha de contribuir a l'evolució d'aquest tipus d'animals.

³⁴ Una visió en la mateixa direcció es pot trobar a Wright R. (2005) *Nadie pierde. La teoría de juegos y la lógica del destino humano*. Barcelona, Tusquets.

³⁵ Wagensberg, J. (2012) *Los ángeles que llevamos....* op. cit p.195.

Quan ens fixem en els humans de les societats del paleolític encara podem orientar-nos per aquest paradigma, atès que no hi ha encara institucions formals regulades sovint per la coacció més o menys acceptada. Els lideratges són informals, la divisió del treball es limita gairebé a la divisió sexual del treball, i els conflictes violents són entre tribus més o menys organitzades de la mateixa manera. És per això que la cultura apareix fonamentalment com a transmissió parlada i els productes culturals es limiten pràcticament a les eines que faciliten la vida dels que les tenen però on els nivells d'acumulació de recursos és limitada. Quan entrem a les societats del neolític és produeix un canvi substancial ja que la transmissió no és solament simbòlica sinó que augmenta molt la importància de l'herència de recursos com les terres dedicades a l'agricultura, el nombre d'eines disponibles, els edificis, els canals de rec etc.

El desenvolupament progressiu de l'Estat fa que s'institucionalitzi l'ús de la força i és diferenciïn els rols socials no solament pel contingut cultural dels mateixos sinó per la disponibilitat de recursos dels que els posen en pràctica. D'aquesta manera apareix la societat pròpiament dita, segons Runciman, que es pot diferenciar analíticament de les "cultures" en les quals la cultura com informació és transmet a partir de la transmissió de variants que es guarden en el cervell dels individus i s'expressen en els seus comportaments. La societat del neolític és el nou escenari de la lluita per la vida entre els humans on els recursos no són principalment biològics sinó productes culturals objectivats físicament.

Val a dir que la THD, ha tractat darrerament de les societats complexes i ha introduït els aspectes de coacció i jerarquia en la vida social. Durham i Gintis també han recollit aquesta tradició.

En aquesta direcció, un aspecte molt interessant de la THD recent ha estat la hipòtesis que els instints socials vinculats a la família i als grups socials petits, no s'haurien de considerar disfuncionals³⁶ en les societats modernes sinó tot el

³⁶ La disfuncionalitat fa referència a la proposta del corrent principal de la Psicologia evolucionària que considera que les adaptacions biològiques s'acaben al paleolític, la qual cosa no és compartida pels defensors de la coevolució dels gens i la cultura com la THD, el que es coneix com la *teoria del gran error*.

contrari ja que les societats grans molt individualitzades també necessiten aspectes més comunitaris o igualitaris, per poder funcionar. D'aquí, segons ells, la importància dels sindicats, dels clubs esportius, culturals, recreatius, les comunitats religioses i altres grups de proximitat on l'amistat i la confiança sorgeixen espontàniament.

Des del meu punt de vista, aquests autors han subestimat en els seus primers treballs, o si més no, han fet poca poca referència als objectes tècnics resultats de la cultura, i per tant no han desenvolupat una teoria de l'acumulació d'aquests recursos i les seves conseqüències en termes de poder social. Segurament que l'esforç amb clarificar la cultura com un procés de transmissió informacional no genètica ha restat energies per acabar d'incorporar en la seva teoria aspectes de les societats modernes i la seva connexió amb les propostes darwinianes. Aquesta situació ha començat a canviar a partir de les seves últimes aportacions que s'han descrit en aquest capítol.

2. A propòsit d'algunes aportacions de W.G. Runciman

2.1 Sobre els tipus de comportament i les formes de selecció.

Runciman considera tres modalitats en el comportament humà: El comportament evocat, l'après i l'imposat.

El comportament evocat és el que està més vinculat a les necessitats bàsiques dels humans i el que s'expressa més espontàniament vinculat als elements motivacionals de l'espècie. Per tant es pot considerar molt semblant al que els membres de la THD anomenen biaix de contingut o als valors primaris de Durham. Hi ha un matís de diferència que és important ressaltar, ja que en la THD es considera que els biaixos de contingut poden ser regits pels elements instintius i emocionals però en segons quins casos també poden ser només apresos, com ja s'ha fet notar en el text.

La *conducta apresada socialment* es correspon a la transmissió inicial inherent a la variació guiada, en alguns casos als biaixos de contingut, i sobretot als biaixos de freqüència i de prestigi dels membres de la THD, o als valors secundaris de

Durham³⁷. El lligam entre la THD i Runciman en aquest camp no és difícil, tot i que ell no el fa explícit. Runciman accepta la decisió intencional i el càlcul racional dels agents socials, però no en fa cap referència quan parla dels tipus de comportament, on només parla dels comportaments apresos. La proposta de la THD afirma que els humans poden triar entre les variants culturals presents en la societat. És a dir que aprenen diferents punts de vista sobre un tema i cadascú es queda amb la que li va millor, ja sigui perquè respon millor a les seves necessitats, o perquè respecta a la persona que ho proposa o perquè, quan no hi ha més remei, prefereix deixar-se portar pel que fa la majoria.

Finalment el comportament *imposat* està present en les últimes aportacions de Boyd i Richerson sobre les societats complexes i prèviament en Durham, però Runciman el fa més explícit, seguint la tradició sociològica clàssica, i és refereix fonamentalment a l'execució de rols imposats institucionalment.

A nivell pràctic, el que és important d'adonar-nos, és que quan ens referim a les accions humanes, la majoria de les vegades, tenen elements evocats, apresos i imposats, en més o menys grau. L'esforç analític per diferenciar cada aspecte és molt important si es volen entendre els comportaments socials.

Quan parla de *selecció natural* es refereix sempre a la biològica, el concepte de *selecció cultural* es refereix a tots els processos de selecció que depenen de les decisions humanes seguint la conceptualització de Carvalli Sforça i no la Boyd i Richerson, tot i que el resultat és el mateix. Finalment quan parla de selecció social³⁸ es refereix a la selecció cultural de grup, el primer nivell de la qual és el grup de dues persones executant rols complementaris, com una parella o dues persones executant una feina conjuntament, fins als grups més o menys grans com una empresa o un sindicat o els estats que col·laboren i competeixen per territoris i recursos.

³⁷ D'alguna manera també es pot relacionar amb l'aprenentatge preparat de Wilson. En el cas de la Psicologia evolucionària ja s'ha explicat que no contempla l'evolució autònoma de les variants culturals.

³⁸ Runciman reconeix en la seva obra del 2009 que el concepte de selecció social és molt semblant a la selecció de grup de la THD.

Runciman recull elements de la tradició biològica i antropològica però dóna més importància al poder econòmic, polític i simbòlic que es fa possible a partir de l'acumulació d'elements cultural simbòlics com el dret, la ciència o la religió i sobretot de la materialització en recursos dels productes culturals, com els recursos tecnològics, els quals poden ser acumulats per individus, per organitzacions i pels estats.

2.2 Sobre la rellevància del poder en la societat.

Des del meu punt de vista, l'aportació principal de Runciman és seguir la tradició sociològica de situar el poder social (econòmic, polític i simbòlic) al centre de la vida social i dels seus conflictes i entroncar-ho directament amb les propostes de Darwin. La lluita per la vida s'expressa en aquest nivell d'organització a través de la lluita pel poder el qual no és pot reduir a un element de transmissió informativa per imitació o aprenentatge sinó a disposició de recursos econòmics político-jurídics i simbòlics que fan possible l'existència de la violència coercitiva sobre els subordinats.

Mentre en el món animal la lluita pels recursos de supervivència i de reproducció, que es manifesta en conflictes tant entre les diferents espècies, com dintre la mateixa espècie, sempre va associat a diferents habilitats físiques i biològiques, com ara més capacitat de córrer, més pes o força, que permet dominar els contrincants, en la vida social dels humans les capacitats individuals i col·lectives són construccions externes a l'organisme pròpiament dit tals com les tecnologies i els seus resultats. Aquests recursos es distribueixen desigualment a partir d'unes lleis que regulen el nivell d'organització superior dels grups socials.

L'analogia que es pot establir és que els gens que són informació, interactuen entre ells a partir de les cèl·lules, i amb l'entorn, desenvolupen fenotips diferents, amb capacitats diferents de caràcter orgànic i comportamental que fan possible les interaccions entre organismes. Entre els humans els gens fan la seva funció i desenvolupen capacitats com la intel·ligència i el llenguatge, les quals fan possible la creació i transmissió de variants culturals apreses que desenvolupen tecnologies, objectes, màquines, elements simbòlics com els diners

etc. que poden ser posseïts i controlats pels humans, d'una manera desigual entre ells. Així doncs de la mateixa manera que els gens no competeixen entre ells sinó es a partir d'alguna materialització con les cèl·lules i els fenotips, els humans competeixen entre ells a través dels comportaments i els objectes i màquines que les seves capacitats han creat.

Aquest és l'interès de l'aportació de Runciman que complementa, sense contradir-se, les aportacions dels biòlegs i antropòlegs que han intentat aplicar les propostes de Darwin a la comprensió de l'evolució social. Val a dir que en les seves obres s'exemplifiquen la diferència en aplicar aquest model amb altres usats per les ciències socials i especifica les seves avantatges per entendre la història.

Per últim Runciman fa una referència rellevant en la seva segona tesis quan denuncia les pretensions mil·lenaristes de determinades teories socials és a dir d'aquelles que afirmen que l'evolució social condueix necessàriament a una societat més justa, més lliure i fins i tot més feliç.

A parer meu tampoc nega que és pugui "millorar" la societat, de la mateixa manera que abans tampoc negava la importància de l'acció racional individual o col·lectiva tot i donar més importància a l'explicació funcional. Només avisa que l'evolució social conté elements atzarosos, un element determinant que és la lluita pel poder, i que els resultats dels comportaments individuals o col·lectius intencionals només tenen conseqüències predictibles a curt termini ja que poden conduir a efectes no desitjats contraris a les bona voluntat dels individus. Potser l'avís ens orienta a l'hora de voler canviar aspectes socials, advertint-nos que per assolir un canvi en una direcció cal tocar molt de peus a terra per conèixer la realitat en tots els aspectes, sense deixar-se portar per ideologies més o menys voluntaristes, i que al final, cal acceptar que les coses poden sortir del revés del que hom voldria.

2.3 Sobre els aspectes metodològics

En sembla molt important ressaltar la preferència que Runciman manifesta per l'explicació funcional o sigui per les conseqüències de les accions a l'hora de

intentar entendre el devenir de la història humana. En aquest sentit segueix la tradició de Darwin però no les derives del funcionalisme conservador que interpreta la funcionalitat com l'adaptació a l'ordre establert. Runciman considera que les accions intencionals serveixen per entendre el que passa molt a curt termini, però no per seguir l'evolució de les societats on hi intervé l'atzar i moltes conseqüències inesperades dels comportaments individuals i col·lectius. En aquest sentit els aspectes que persisteixen en el temps són aquells que van trobant equilibris entre els grups segons la distribució del poder en les societats a través de la història. Quan aquests equilibris es trenquen s'obren períodes de canvi social més o més importants segons els casos.

Val a dir que a més dels comportaments intencionals i la funcionalitat, també reconeix una manera de fer sociologia interpretativa la qual es preocupa de com els subjectes viuen les seves experiències, la qual cosa no treu que per entendre els processos històrics el que compta finalment són els comportaments i sobretot els resultats dels comportaments de molts agents amb diferents nivell de poder.

3. A propòsit de la teoria dels quatre models socials de Fiske.

Les aportacions del model de Fiske són ambiciosos teòricament i acumulen ja molta recerca per donar-hi crèdit. Ajuntant la proposta de Fiske amb la idea de Wilson sobre l'aprenentatge preparat, es pot assumir que totes les relacions socials humanes responen a unes capacitats innates evolucionades per selecció natural que configuren un marc diferent per les relacions de *comunitat*, *d'autoritat*, *d'igualtat* i *de mercat*, les quals s'expressen culturalment de maneres diferents en les diferents grups socials humans des del paleolític fins aquí. Els models no tenen la mateixa presència ni intensitat en l'espai ni en el temps, però els quatre acostumen a ser-hi presents. Aquesta tesis és congruent amb tot el que s'ha explicat en el capítol III.

A parer meu són particularment importants per les ciències socials en primer lloc perquè qüestionen la majoria de tipologies històriques de tipus bipolar utilitzades en ciències socials, com tradició vs. modernitat o comunitat vs.

associació, no perquè siguin totalment falses o inútils sinó perquè són simplistes i no tenen en compte les arrels biològiques dels humans i la possibilitat de l'evolució autònoma de la cultura, tal com s'ha vist en el text. El mateix Fiske resumeix la seva aportació en tres afirmacions:

"Els teòrics anteriors no varen reconèixer que els humans utilitzin les mateixes estructures fonamentals per coordinar les accions en tots els aspectes possibles de la vida en societat.

Cap d'ells descriu com a partir d'estructures generals es poden generar societats tan diverses culturalment.

Cap teoria anterior havia intentat integrar les estructures relacionals i les socials, la selecció natural i la cultural, els elements cognitius, els motivacionals emocionals i les aportacions de la sociobiologia"

A partir d'aquestes premisses, no hi ha cap raó per demonitzar d'entrada cap dels quatre models, en tant que són una realitat producte de la selecció natural. Això no vol dir que els humans, que poden establir judicis ètics, no puguin preferir un model a uns altres, segons l'amplitud i els camps que s'apliquen ja que, de que una cosa sigui natural no se'n pot concloure que sigui la més justa. Per exemple hom pot considerar que el model del mercat ha contaminat en les societats contemporànies molts tipus de relacions socials com Polanyi i Domènech explicquen en el text.

Potser el que sí es pot concloure és que cal conèixer el seu fonament biològic per saber actuar després en conseqüència.

En aquesta direcció va la hipòtesi que d'una manera retòrica he plantejat al capítol primer quan he distingit entre les relacions socials, molt vinculades al seu origen biològic de caràcter emocional, i l'evolució dels elements culturals més autònoms dels fonaments biològics, tot i que estan vinculats a la raó instrumental o al model de mercat.

4. L'anàlisi de Pinker sobre l'evolució de la violència i el de Polany sobre la destrucció dels vincles socials.

Fins aquí, aquest capítol ha donat una visió de la societat centrada en el conflicte entre els grups socials. Ha estat per mi novedós trobar que un dels científics reconeguts del corrent principal de la Psicologia Evolucionista, reivindicà la importància de la intel·ligència com una facultat més general del cervell humà, fonamentada en la recursivitat del llenguatge, que permet aprendre entre altres coses el càlcul matemàtic i la proporcionalitat que es corresponen amb el quart model de Fiske. La seva proposta sembla que s'escapa una mica de les propostes tradicionals del corrent principal de la Psicologia Evolucionària que defensa els mòduls especialitzats del cervell, la qual cosa fa que Pinker s'acosti molt més a la idea de que la cultura té més autonomia de desenvolupament, atès que no està totalment lligada a mecanismes especialitzats definits al paleolític³⁹. Tot plegat obre un camí que significa que el coneixement científic sobre el funcionament psicològic i sociològic dels humans pot generar estratègies educatives realistes que ajudin a resoldre els dilemes de la cooperació humana i contribueixin a marginar el més possible la violència.

També em sembla molt rellevant que justament sigui Pinker qui faci seva la idea que la intel·ligència abstracta pugui millorar entre els humans, precisament a partir de la influència cultural de l'escola.

Des del meu punt de vista, la consideració de la importància del control i la raó a l'hora de defensar i d'establir les normes socials de les societats contemporànies no ens pot fer oblidar les característiques emocionals que lliguen els humans als vincles comunitaris. La reflexió de Polanyi sobre com les societats de mercat han dissolt els vincles socials, deixant els humans despulats de tot i només dotats del seu propi individualisme "racional" també pot generar, a parer meu, conseqüències perverses en tant que poc realistes. El treball

³⁹ El que es vol indicar és que el desenvolupament de la cultura tot i està lligat als mecanismes psicològics heretats biològicament, com la curiositat o la intel·ligència, es desenvolupa per mecanismes propis, com ho fa sistemàticament la ciència, analitzant els nous descobriments i intentant ampliar-los amb noves recerques en un procés de variació guiada amb retroalimentació positiva.

científic per trobar nous equilibris entre les emocions i la raó em sembla que encara té avui molt de camí per córrer, fugint de simplificacions, com la defensa del cosmopolitisme per damunt de tot, més aviat vinculades a modes intel·lectuals.